

Міністерство освіти і науки України
Національний університет «Києво-Могилянська академія»
Факультет правничих наук
Кафедра приватного права

Магістерська робота
освітній ступінь – магістр
на тему: **«АЛІМЕНТНІ ПРАВОВІДНОСИНИ ЧЛЕНІВ СІМ'Ї»**

Виконала: студентка 2-го року навчання,
спеціальності 081 «Право»
Танасевич Катерина Дмитрівна

Керівник: Федосєєва Тетяна Романівна
кандидат юридичних наук, доцент

Рецензент: _____

Магістерська робота захищена з
оцінкою «_____»

Секретар ЕК _____
«_____» _____ 2021 р.

Київ- 2021

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ І СКОРОЧЕНЬ.....	3
ВСТУП.....	4
РОЗДІЛ 1. ЗАГАЛЬНОТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ВРЕГУЛЮВАННЯ	
АЛІМЕНТНИХ ПРАВОВІДНОСИН ЧЛЕНІВ СІМ'Ї	
1.1. Історія виникнення аліментних правовідносин та їх правового врегулювання.....	8
1.2. Поняття та загальна характеристика аліментних правовідносин.....	15
1.3. Загальна характеристика членів сім'ї як учасників аліментних правовідносин	20
РОЗДІЛ 2. ВИРІШЕННЯ ПИТАНЬ, ПОВ'ЯЗАНИХ ІЗ АЛІМЕНТНИМИ	
ОБОВ'ЯЗКАМИ ЧЛЕНІВ СІМ'Ї	
2.1. Договірне врегулювання відносин, пов'язаних із аліментними обов'язками членів сім'ї.....	26
2.2. Вирішення питань, пов'язаних із виконанням аліментних обов'язків членів сім'ї, у судовому порядку.....	43
РОЗДІЛ 3. ІНОЗЕМНИЙ ДОСВІД ВРЕГУЛЮВАННЯ АЛІМЕНТНИХ	
ПРАВОВІДНОСИН ЧЛЕНІВ СІМ'Ї	
3.1. Врегулювання аліментних правовідносин членів сім'ї у країнах із континентальною системою права.....	61
3.2. Врегулювання аліментних правовідносин членів сім'ї у країнах із англосаксонською системою права.....	72
ВИСНОВКИ	80
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	84

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ І СКОРОЧЕНЬ

ВС Верховний Суд

ЄСПЛ Європейський суд з прав людини

ККУ Кримінальний кодекс України

СКУ Сімейний кодекс України

ЦКУ Цивільний кодекс України

ЦПК Цивільний процесуальний кодекс України

ст. Стаття

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. У сучасному суспільстві багато сімей не уживаються разом у силу різних причин і обставин. За останні кілька десятиліть все більше родин розпадаються, отже постають питання утримання і аліментів. Як наслідок, позовів про стягнення аліментів, стає дедалі більше.

Пояснення цієї тенденції зосереджується на соціальних змінах, які спростили розлучення, що пов'язано зокрема зі збільшенням кількості жінок у оплачуваній робочій силі, нівелюванням інституту шлюбу та загалом із більшою соціальною толерантністю до розлучення. Картина ускладнюється ще й тим, що все більше батьків відмовляються від власних дітей, що призводить ще й до трагедії дитини, до чого у наслідку додаються судові справи, в основі яких позови про стягнення аліментів на дитину.

Нерідко трапляється, що один з батьків не просто кидає сім'ю з дітьми, а після цього ще й не бажає допомагати ні психологічно, ні матеріально, ні фізично, і брати на себе відповідальність за життя своїх дітей. Це підтверджує загальний відсоток судових справ про призначення аліментів, хоча це питання можна вирішити і полюбовно - просто в формі нотаріально посвідченої угоди сторін.

Аліментні правовідносини членів сім'ї - актуальна теоретична і практична тема, що зумовлюється важливими чинниками. До них можна віднести зміни у приватних правовідносинах, які призводять до поступового зростання кількості договорів, зокрема у сфері приватних правовідносин, які регулюють відносини між членами сім'ї. У загальному, договір став універсальною моделлю врегулювання різноманітних юридичних відносин, адже він заснований на юридичній рівності, вільному волевиявленні та незалежності його сторін. Це свідчить про збільшення значення договорів і розширення сфер їх укладення, використання нових конструкцій, і зміщення акцентів у правових механізмах, що при цьому застосовуються.

Зазначені зміни свідчать про актуальність аліментних договорів як для законодавця, так і для приватноправової науки. Тому науковий аналіз правової природи та місця аліментних договорів у системі договорів сімейного права, дослідження їх форм та різновидів, специфіки укладання і виконання, порівняння із іноземною практикою набуває особливого значення. Розгляду цієї проблематики присвячена дана магістерська робота. У той же час, не маючи на меті нівелювати значимість судового врегулювання аліментних правовідносин, у роботі буде досліджено порядок і особливості розгляду справ, які стосуються утримання, в суді.

Тема “Аліментні правовідносини членів сім’ї” важлива з огляду на її інформативність, точність і відсутність єдиних наукових позицій щодо проблемних питань, які можуть виникати в процесі дослідження цієї сфери. **Наукове значення** роботи з цієї теми полягає в тому, що її результати можуть бути використані для подальших наукових пошуків у сфері договірної і судового врегулювання аліментних правовідносин членів сім’ї. **Практичне значення** полягає в тому, що результати роботи можуть використовуватися практикуючими юристами і медіаторами у процесі вирішення сімейних спорів і укладення аліментних договорів, а також при викладанні курсу Сімейного права.

Об’єктом дослідження є суспільні відносини, які виникають, змінюються і припиняються у сфері аліментних правовідносин членів сім’ї.

Предметом дослідження є наукові погляди, нормативно-правові акти України і деяких зарубіжних країн та практика їх застосування щодо договірної і судового врегулювання аліментних правовідносин членів сім’ї.

Підчас написання дипломної роботи використовувались такі **методи**, як історичний, герменевтичний, порівняльно-правовий, статистичний, аналізу, синтезу і узагальнення.

За обраним напрямом дослідження наукові пошуки здійснювались і раніше. Окремо слід відзначити праці таких науковців, як Сапейко Л. В., Кройтор В. А., Червоний С. Ю., Таш’ян Р. І., Шершньова О. А., Красицька Л. В.,

Розгон О. В., Фурса С. Я., Єфіменко Л. В., та інших. Проте, залишились поза увагою науковців низка питань теоретичного та практичного характеру, що зумовлює необхідність у продовженні досліджень проблематики аліментних правовідносин членів сім'ї. Зокрема, законодавчі зміни у правовому регулюванні аліментних правовідносин, проблемні питання термінології у даній сфері, особливості суб'єктного складу, співвідношення регулювання правовідносин у цій сфері із зарубіжним досвідом дають можливість комплексно і всебічно проаналізувати певні аспекти цієї широкої і цікавої теми.

Метою дослідження є комплексне визначення і аналіз особливостей врегулювання аліментних правовідносин членів сім'ї. Основними **завданнями** дослідження є:

1. Дослідити історію виникнення аліментних відносин та їх врегулювання і сформулювати відповідні історичні етапи розвитку аліментних правовідносин;
2. Проаналізувати аліментні правовідносини, і виявити проблемні питання термінології, пов'язаної з ними;
3. Охарактеризувати членів сім'ї як учасників аліментних правовідносин;
4. Проаналізувати поняття, види та особливості укладення договорів у аліментних правовідносинах;
5. Дослідити особливості вирішення питань, пов'язаних із виконанням аліментних обов'язків членів сім'ї, у судовому порядку;
6. Проаналізувати основні аспекти врегулювання аліментних правовідносин членів сім'ї у країнах із континентальною системою права, співставляючи із національною практикою;
7. Проаналізувати основні аспекти врегулювання аліментних правовідносин членів сім'ї у країнах з англосаксонською системою права, співставляючи із національною практикою.

Під час написання магістерської роботи було досліджено та проаналізовано джерела на тему врегулювання аліментних правовідносин членів сім'ї, у тому числі наукова література (наукові статті, монографії, дисертації, підручники) за авторством Овчатової-Редько А. О., Баранової Л. М.,

Борисової В. І., Жилінкової І. В., Федосєєвої Т. Р., Ханович Є. Д. та багатьох інших, акти законодавства України, рішення судових органів України та іноземних держав, положення міжнародних нормативно-правових актів.

У ході написання магістерської роботи здійснено огляд вітчизняної та іноземної доктрини сімейного та цивільного права, наукових концепцій щодо поняття аліментних відносин та зобов'язань, а також їх розмежування, поняття, видів та особливостей укладення аліментного договору і проблемних питань судової практики.

РОЗДІЛ 1. ЗАГАЛЬНОТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ВРЕГУЛЮВАННЯ АЛІМЕНТНИХ ВІДНОСИН ЧЛЕНІВ СІМ'Ї

1.1. Історія виникнення аліментних відносин та їх правового врегулювання

Сімейний кодекс України (надалі- СКУ) визначає норми, що стосуються регулювання аліментних зобов'язань та закріплює окремі види аліментних договорів (договір між подружжям про надання утримання, договір про сплату аліментів між іншими членами сім'ї, договір про сплату аліментів на дитину)[1]. Проте, очевидно, що не завжди сімейні правовідносини характеризувалися чітким законодавчим врегулюванням і всебічним широким колом прав і обов'язків їх учасників. А отже, доречно буде дослідити основні етапи становлення аліментних правовідносин членів сім'ї на теренах України.

Відомо, що врегулювання аліментних правовідносин в Україні, хоча і в спрощеній формі, розпочалося більше століття тому. Аліментні відносини у праві України мають свої витоки ще зі Стародавньої Русі, де аліментні відносини представляли собою надання допомоги нужденним з боку членів громади, здійснюване на основі звичаїв [2, с. 24]. Тобто, можна провести аналогію із теперішньою державною підтримкою особам, що потребують матеріальної допомоги, а не класичним аліментним правовідносинам у межах сім'ї, що характерні для сучасного уявлення про такі відносини.

Першим писаним джерелом, яке закріпило деякі норми про аліменти, стала Руська Правда, а саме її “Розширена Правда”, яка в свою чергу поділялася на дві частини. Саме друга частина “Устав Великого Князя Володимира Всеволодовича Мономаха”, що містила статті 53-121, регулювала шлюбно-сімейні відносини [3, с. 32].

Із розвитком суспільних відносин на Русі реформувалося і видозмінювалося правове регулювання і шлюбно-сімейних відносин.

Наприклад, у Псковській судній грамоті 1467 року було встановлено: “Адже син батька або мати не згодує до смерті, а піде з дому, - частини йому не взяти” [4, с. 24]. Тобто, син, який відмовився надавати допомогу своїм старим батькові і матері, позбавлявся права на отримання спадщини після їх смерті. У цей період суспільного розвитку поняття “утримання” було істотно розширено. Зокрема, у дане поняття було включено широкий перелік життєвих потреб, таких як: прожиток, житло, гроші, допомога у веденні домашнього господарства. Крім того, було визначено, що цей обов’язок припиняється смертю уповноваженої особи [4, с. 36].

Наступним етапом розвитку аліментних зобов’язань є прийняття Соборного Уложення 1649 року, положення якого в контексті шлюбно-сімейних правовідносин схожі з нормами Руської Правди і Псковської судної грамоти. Вони зводяться до того, що “маєтки передаються родичам на умовах довічного утримання, а при невиконанні цього обов’язку вони цього маєтку позбавляються” [5]. Крім того, з’являються норми, які передбачають покарання за не шанування батьків і відмову від їх утримання – “биття батою” [5].

На території Східної Волині, Поділля, Київщині, Брацлавщині, Чернігово-Сіверщині у XV ст. були чинними Литовські статuti. Варто відзначити, що ними досить ретельно регулювались майнові відносини подружжя. Також, проаналізувавши положення Литовських статутів можна побачити, що у них був передбачений обов’язок дітей, навіть повнолітніх, коритися своїм батькам [6, с. 32].

Після визвольної війни, у період Гетьманщини деякі норми польсько-литовського права (такі як “Устава на волоки”, “Ординація війська Запорозького”) втратили свою чинність, а інші, зокрема й згадані вище Литовські статuti, частково продовжували діяти [7, с. 190]. Також, варто зазначити основоположну роль звичаєвого та канонічного права у ті часи. Проте, як відзначає В. М. Іванов, хоча візантійське канонічне право превалювало на той час, все ж шлюб розглядався не як договір, а як таїнство [7, с. 76].

Важливим етапом у історії законодавчого врегулювання шлюбно-сімейних правовідносин була підготовка у 1743 р. збірника “Права, за якими судиться малоросійський народ”, який містив розділ про врегулювання сімейних відносини. А саме, в ньому були регламентовані особливості розгляду справ щодо майнових взаємовідносин подружжя[7, с. 201]. Не дивлячись на те, що “Права, за якими судиться малоросійський народ” не були затверджені офіційно через наявність протилежних політичних інтересів у старшин, він мав значне поширення на українських землях, а саме - застосовувався в судовій практиці, як підручник права і навіть у повсякденному житті[7, с. 200].

“Права, за якими судиться малоросійський народ” урегульовував питання укладення та розірвання шлюбу, а також майнові права та обов’язки подружжя, такі як посаг та вено. Під посагом у гл. 10 “Прав, за якими судиться малоросійський народ” розумілося майно (рухоме та нерухоме), яке дружина приносить чоловікові для допомоги в шлюбі[8, с.173]. А вено трактується як дар, який чоловік передає під час змовин або після них для того, щоб дружина після смерті чоловіка була забезпечена з цього майна. Після смерті дружини вено мало повертатися спадкоємцям чоловіка. Крім того, веноване майно дружина не мала права відчужувати, закладати або привласнювати[8, с.175]. У разі розірвання шлюбу з вини чоловіка веноване майно переходило до жінки. Якщо у розірванні шлюбу була винна дружина, вона втрачала як придане, так і вено [8, с.175]. Таким чином, ще у XVIII столітті вже можливо відобразити певні моделі правовідносин з утримання членів сім’ї.

На початку XIX ст. більшість українських земель перебували у складі Російської імперії. Від часу приєднання до Російської імперії і до 40-х рр. XIX ст. на українських землях зберігало чинність місцеве право. Зокрема, у 1807 р. було випущено “Зібрання малоросійських прав”, що в тому числі визначило основні засади цивільного і сімейного права[9, с. 11]. Збірник був своєрідною компіляцією Литовських статутів, магдебурзького права, Саксонського зерцала і німецького права[9, с. 9]. Цікаво, що ним уперше був передбачений обов’язок

чоловіка утримувати дружину, а також його родичів - після його смерті [9, с. 22].

У 1840–1842 рр. офіційно на території України вводиться в дію Звід законів Російської імперії. У 1892 році прийняттям десятого тому Зводу законів Російської імперії ознаменувалась систематизація цивільного та сімейного законодавства. Саме цей том містив норми про сім'ю, шлюб, утримання та виховання дітей [10, с. 317].

Згідно Зводу законів, батьки зобов'язані були утримувати законних дітей, під якими розумілися діти, народжені в офіційному шлюбі. Більше того, були регламентовані взаємні права і обов'язки подружжя. Так, чоловік зобов'язувався любити свою дружину, поважати її, захищати і забезпечувати її їжею та утриманням. “Дружина зобов'язана підкорятися своєму чоловікові як главі сім'ї, мати до нього пошану, любов і необмежену вдячність”- відзначалось у цьому законодавчому акті[3, с. 165].

Як зазначав А. А. Васильєв, “сімейне право Росії в XVIII – початку XX століття велику увагу приділяє саме питанню утримання нужденних членів сім'ї, зокрема право дружини на утримання вважалося невідчужуваним”[11]. Науковець зазначав, що “будь-які договори, спрямовані на його обмеження або припинення, визнавались недійсними, капіталізація аліментних платежів не припускалася, аліменти призначались з моменту пред'явлення позову, при цьому чоловік, який не мав капіталу, не звільнявся від аліментних зобов'язань” [11]. Тобто, у цьому можна спостерігати певні гарантії прав членів сім'ї і неможливість їх обмеження договором.

Відповідальність дітей за відмову забезпечити батьків в той період встановлювалася Статутом про покарання, що присуджувалось мировими судьями, згідно з яким діти за таку відмову несли покарання у формі арешту на строк до 3 місяців [11].

Рябова Д. О. при аналізі Зводу законів Російської імперії звертає увагу на такий історичний факт, що цей законодавчий акт передбачав розширення підстав обов'язку по утриманню батьків, а саме такий обов'язок мали не тільки

повнолітні, а навіть неповнолітні і недієздатні діти, що мали достатні кошти [12, с. 15]. Що ж до припинення обов'язку з утримання батьками своїх дітей, то за загальним правилом він припинявся після досягнення повноліття але, зокрема повнолітні доньки, які не мали коштів для існування, мали право вимагати утримання від батьків навіть після досягнення 18 років [12, с. 16]. Можна спостерігати деяку схожість із сучасним обов'язком батьків утримувати повнолітніх дітей, які продовжують навчання, передбачений СКУ.

Значним етапом у розвитку правового регулювання аліментних відносин між членами сім'ї був радянський період. Перший радянський Кодекс законів про акти громадянського стану, сім'ю та опіку був затверджений у 1919 році. Т. Красвітна вказує, що цим Кодексом передбачалась сплата аліментів батьками дітям віком до 16 років, а повнолітні працездатні діти мали обов'язок по утриманню батьків. Також, цим Кодексом забезпечувалось право непрацездатного подружжя на утримання від іншого з подружжя. Проте у зв'язку з обставинами військового часу він фактично не набрав чинності [13, с. 31].

Ще одним визначальним документом, який сприяв формуванню інституту шлюбу та сім'ї у радянській Україні був Кодекс законів про сім'ю, опіку, шлюб і акти громадянського стану УСРР прийнятий 31 травня 1926 р. Саме Кодексом 1926 р., було вперше врегульовано аліментні зобов'язання між подружжям, батьками та дітьми, а також іншими членами сім'ї [14]. Положення і нововведення цього Кодексу дещо схожі на сучасне сімейне законодавство і можна стверджувати, що прийняття Кодексу законів про сім'ю, опіку, шлюб і акти громадянського стану УСРР стало однією з важливих подій у сфері правовідносин з утримання членів сім'ї.

Зміст норм Кодексу 1926 р. в цілому збігався із сімейними кодексами інших союзних республік, хоча деякі статті значно відрізнялись. Так, стаття 128 Кодексу 1926 р. встановлювала право кожного з подружжя, який перебував у зареєстрованому шлюбі, на одержання утримання від іншого з подружжя, при цьому наявність права у одного з подружжя на утримання ставилась у

залежність від його працездатності, нужденності, а також наявності у іншого з подружжя змоги надавати таке утримання, а відповідно до ст. 129 цього Кодексу, у разі розірвання шлюбу право на утримання зберігалось за одним із подружжя за умови його непрацездатності та нужденності, які виникли під час шлюбу, та змоги іншого з подружжя надавати таке утримання. [13, с. 31]. Ці обставини, що враховувалися при праві на утримання, є спільними із сучасними обставинами утримання, що розкриватимуться у наступному підрозділі.

Т. Красвітна визначає такі особливості регулювання аліментних відносин за Кодексом 1926 р., як те, що право на утримання одержувала не тільки жінка, але й чоловік; право на утримання було поставлено у залежність від працездатності та нужденності обох із подружжя; утримання здійснювалося у формі періодичних платежів; зі смертю зобов'язаної сторони утримання припинялося. Важливо, що вирішуючи питання про аліментні зобов'язання батьків і дітей, цей Кодекс уповноважував суд у виняткових випадках звільняти батьків від утримання дітей, рівно як і дітей від утримання батьків [13, с. 31].

Цікавий факт відмічає О. А Шершньова- саме у Кодексі 1926 р. уперше з'являється і сам термін “аліменти” в розділі “Стягнення утримання (аліментів) з членів сільського господарства (двору)”, а стаття 31 цього законодавчого акту оперує поняттям “кошти на утримання дитини (аліменти)”[15, с. 68]. Тобто, можна зробити висновок, що Кодекс 1929 р. ці поняття прирівнює, а це є неоднозначною позицією, що буде детально розкрито у наступному підрозділі.

У 1968 р. були прийняті Основи законодавства СРСР і союзних республік про шлюб та сім'ю [16]. Варто відзначити, що Основи внесли ряд істотних змін у чинне на той час сімейне законодавство, зокрема стаття 13 розширила кількість підстав для надання взаємного утримання подружжям, таких як надання права на утримання дружини також в період вагітності і протягом трьох років після народження дитини; зберігання права на утримання і після розірвання шлюбу; право на утримання одного з подружжя після розлучення в разі нужденності, якщо він став непрацездатним протягом одного року після розірвання шлюбу [13, с. 31].

Кодекс про шлюб та сім'ю УРСР 1969 р., який було прийнято, ґрунтуючись на Основах законодавства СРСР і союзних республік про шлюб та сім'ю 1968 р., був спрямований на посилення охорони майнових прав та інтересів подружжя. Стаття 32 цього Кодексу практично повністю дублювала текст ст. 13 Основ щодо підстав та умов надання утримання подружжям та колишнім подружжям один одному, які зазначені вище[13, с. 31]. Цей Кодекс закріплював положення щодо розміру аліментів, що стягуються на користь одного з подружжя, часу, з якого вони присуджуються, підстави звільнення від обов'язку по утриманню другого з подружжя або обмеження цього обов'язку певним строком і припинення права одного з подружжя на утримання[13, с. 31].

Відповідно до ст. 92 Кодексу 1969 р., порядок сплати та стягнення аліментів був добровільним, проте він не виключав права стягувача аліментів у будь-який час звернутися з заявою про стягнення аліментів до суду[17]. В той же час ст. 93 передбачала стягнення аліментів за виконавчим листом у разі заборгованості не більш як за трирічний строк [17]. Отже, цей механізм забезпечення виконання аліментного зобов'язання деякою мірою схожий на сучасне стягнення коштів на утримання на підставі виконавчого напису нотаріуса.

Крім того, ст. 81 Кодексу про шлюб та сім'ю УРСР 1969 р. було передбачено обов'язок дітей щодо утримання батьків. Діти були зобов'язані піклуватися про батьків і надавати їм допомогу. Утримання непрацездатних батьків, які потребують допомоги, було обов'язком їх повнолітніх дітей. Також, за виняткових обставин (наприклад: тяжка хвороба, каліцтво, оплата праці осіб, які доглядають за батьками, та ін.) повнолітні діти мали брати участь у додаткових витратах, необхідних для утримання батьків [17]. Проте, цікаво, що ст. 81 передбачає звільнення дітей від обов'язків щодо утримання батьків і стягнення витрат по догляду за ними, якщо судом буде встановлено, що батьки ухилялися від виконання батьківських обов'язків[17].

Останнім етапом розвитку інституту аліментних правовідносин членів сім'ї можна назвати сучасний етап. Чинний СКУ був прийнятий 10 січня 2002 р.

і набрав чинності 1 січня 2004 р. Цим законодавчим актом було розширено норми щодо утримання подружжя, які будуть розглянуті у другому розділі цієї магістерської роботи. Після прийняття СКУ, була внесена велика кількість змін та доповнень до цього кодифікованого акта, в тому числі тих, що стосуються норм про сплату та стягнення аліментів.

Таким чином, історія аліментних правовідносин на теренах України розвивається з стародавніх часів, тому для чіткого розуміння доречно виокремити певний розподіл на історичні етапи розвитку аліментних правовідносин членів сім'ї. Так, Є. Д. Ханович виокремлює правове регулювання аліментних зобов'язань батьків по утриманню дітей на наступні етапи

- 1) Київська Русь – XI–XIV століття;
- 2) Литовсько-польська доба – середина XIV–XVII століття;
- 3) Гетьманщина – кінець XVII – XVIII століття;
- 4) період перебування українських земель у складі Російської імперії та Австро-Угорщини – кінець XVIII століття – початок XX століття;
- 5) післяреволюційний період та перебування українських земель у складі СРСР;
- 6) сучасний період – 1991 – сьогодні [18, с. 54].

Такий поділ є відображенням правового регулювання аліментних зобов'язань батьків по утриманню дітей, в тому ж розумінні можна сказати, що його із певними незначними змінами можна застосовувати й до інших видів аліментних правовідносин.

1.2. Поняття та загальна характеристика аліментних правовідносин

Сімейні правовідносини - особливий вид правовідносин. Хоча вони деякою мірою мають спільні ознаки з цивільно-правовими, проте - відрізняються від них і регулюються сімейним правом. А. М. Нечаєва зазначає, що предметом правового регулювання є не просто шлюбно сімейні

правовідносини, а саме сімейні правовідносини, що підвладні сімейному законодавству, їх учасники є носіями (суб'єктами) певних прав і обов'язків [19, с. 23]. СКУ врегульовує обов'язки з утримання учасників сімейних відносин, детальніше про які йдеться у підрозділі 1.3. При цьому сімейним законодавством передбачається, що такі обов'язки можуть виконуватись і добровільно, і примусово.

Першим проблемним питанням щодо визначення аліментних правовідносин є те, що у законодавстві немає визначення цього поняття. Отже, є доречним окремо проаналізувати дефініції “аліментів” і “правовідносин”, при чому як семантичні, так і юридичні, а саме запропоновані різними науковцями, і на їх основі сформулювати власне визначення аліментних правовідносин.

Відповідно до визначення з юридичного словника, термін “аліменти” походить від латинського – *alĕre* вирощувати; годувати і означає “кошти, надані у визначених законом випадках одними особами на утримання інших, які потребують матеріальної допомоги”. При чому зазначено, що найпоширенішими є кошти для утримання дітей [20, с. 44].

Отже, навіть при поглибленні у лексичний аналіз аліментів, вбачається, що з латині аліменти перекладаються як утримання. Проте, в сучасності поняття “аліменти” і “утримання” часто ототожнюють між собою. З цього випливає певне проблемне питання – як між собою співвідносяться аліменти із утриманням і чи можна їх прирівнювати. Це важливо, тому що з реалізацією прав і обов'язків, які виникають в процесі сімейних правовідносин, часто пов'язують саме ці два поняття. Проте, наразі серед вітчизняних правників відсутня єдина позиція щодо співвідношення понять «аліменти» та «утримання», одні науковці їх прирівнюють, а інші – розмежовують.

Л.В. Сапейко та В. А. Кройтор притримуються першої позиції, зазначаючи, що і в “аліменти”, і в “утримання” вкладається одне сутнісне розуміння – це кошти на утримання певного члена сім'ї, незалежно від того, чи це утримання добровільне (наприклад, за аліментним договором), чи на підставі рішення суду, враховуючи те, що сучасним українським законодавством, яке

врегулює сімейні правовідносини, дані спірні поняття не розмежовуються [21, с. 12].

Миронюк С. А. підтримує думку попередніх науковців щодо рівнозначності термінів “утримання” та “аліменти”, зазначаючи, що аліменти – це право на утримання [22, с. 17].

Проте, деякі вчені вважають, що досліджувані поняття не є рівнозначними. О.О. Дерій у своєму дослідженні цитувала визначення А. М. Рабця, який зазначав, що за сферою застосування поняття “утримання” ширше ніж “аліменти”, аргументуючи це тим, що “хоча чинне законодавство не надає цьому поняттю правового значення, в нього, крім аліментування, входять й інші форми матеріальної допомоги членам сім’ї, які мають у цьому потребу, а саме -надання їжі, одягу, житла, ремонт квартири, допомога, догляд” [23, с. 285]. З чого випливає, що поняття “утримання” може охоплювати всі види взаємної матеріальної підтримки членів сім’ї, і співвідноситься із аліментами, як загальне і окреме.

Розглядаючи поняття аліментного зобов’язання, О. О. Дерій звертається також до позиції, запропонованої М. Г. Масевич, яка визначала аліменти як відповідні грошові суми, що виплачуються за рішенням суду, розрізняючи добровільне надання утримання, яке вона не вважає аліментами, і власне аліменти, що виплачуються за рішенням суду і є наслідком порушення природних сімейних зв’язків [23, с. 285]. Важко погодитись із цією думкою, тому що обидва види врегулювання впливають із аліментного обов’язку і являють собою два шляхи його реалізації.

Аналогічної думки притримується Л. В. Красицька, яка зазначає, що перетворення зобов’язань з утримання в аліментні зобов’язання відбувається, коли кошти стягуються на підставі рішення суду [24, с. 244]. З цього можна зробити висновок, що зобов’язання з утримання може існувати при договірному регулюванні аліментних правовідносин, які, в такому випадку, за логікою вченої, доречніше називати правовідносинами з утримання.

Згідно з визначенням В. І. Труби, “утримання” є більш широким поняттям, оскільки охоплює взаємний обов’язок доглядати, забезпечувати членів сім’ї засобами до існування [25, с. 45]. Важко не погодитись із думкою науковця про таку ознаку утримання, як те, що воно “може виконуватись як добровільно, так і примусово, чи вимушено у разі виникнення права на утримання у когось із учасників сімейних правовідносин, який не здатний утримувати себе через порушення або недостатність особистих здібностей”[25, с. 45].

Що ж до співвідношення “аліментного зобов’язання” із поняттям “утримання”, то В. І. Труба наголошує, що їх можна співставити як частину і ціле, оскільки вони призводять до примусового виконання обов’язку по утриманню [25, с. 45]. Поняття “аліменти” підпорядковане поняттю “утримання”, адже воно входить у нього, проте “утримання” не вичерпується даним поняттям. Із запропонованої вченим диференціації можна виокремити критерій характеристики обов’язковості. Тобто ця наукова думка полягає в тому, що терміном “аліменти” можна окреслювати ті правовідносини, у яких ідеться про примусове виконання обов’язку, а якщо надання матеріальної допомоги членам сім’ї є добровільним, слід застосовувати поняття “утримання”.

Цікавою і схожою є правова позиція О. С. Іоффе, який наголошує, що зобов’язання батьків по утриманню дітей ще не є аліментним обов’язком, тому що аліментним обов’язок може стати тільки при наявності таких умов, як факт розірвання шлюбу між батьками і ухилення одного з батьків від участі в утриманні дитини [26, с. 260-261]. Ця думка досить логічна, адже незалежно від перебування батьків дитини у шлюбі, вони зобов’язані законом утримувати своїх дітей. О. С. Іоффе зазначає, що ототожнення цих двох обов’язків суперечило б суті сімейних правовідносин, учасники яких виступали б у випадку рівнозначності аліментів і утримання, як боржники і кредитори [26, с. 262].

Аналіз різних підходів до співвідношення утримання і аліментів дозволяє дійти до висновку, що все ж ці поняття не можна ототожнювати, не дивлячись на те, що вони мають спільні риси.

Щодо аліментних правовідносин, слід зауважити, що вони тісно пов'язані з аліментними зобов'язаннями. Вони породжують як права, так і обов'язки членів сім'ї. Детальніше зупиняючись на обов'язках, за загальними положеннями зобов'язального права, що регулюються ст. 509 ЦКУ, “зобов'язанням є правовідношення, в якому одна сторона (боржник) зобов'язана вчинити на користь другої сторони (кредитора) певну дію (передати майно, виконати роботу, надати послугу, сплатити гроші тощо) або утриматися від певної дії, а кредитор має право вимагати від боржника виконання його обов'язку”[27].

Отже, під час призначення аліментів сторони вступають у правовідношення, за якого одна сторона зобов'язана виплачувати чи надавати на користь іншої сторони утримання в попередньо обумовленій формі, а інша сторона має право вимагати від аліментозобов'язаного члена сім'ї виконання цього зобов'язання. Виходячи з цього, можна дійти висновку, що аліменти належать до категорії зобов'язань, адже виплата аліментів є дією, дотримання якої гарантує особі, яка їх сплачує, певні права. Питання форм, у яких дані правовідношення можуть бути здійснені, детально розкриті у другому розділі даної дипломної роботи.

Інститут аліментних зобов'язань є одним з найважливіших інститутів сімейного права. Він, зокрема, регулює відносини з надання утримання неповнолітнім і непрацездатним членам сім'ї. Важливо відзначити, що даний інститут регулюється не тільки нормами сімейного права, але і нормами інших галузей права, в тому числі при здійсненні та захисті права на утримання й належне виконання аліментних зобов'язань. До них належать кримінальне право, адміністративне право, цивільно-процесуальне право та інші галузі.

На нашу думку, найбільш влучним і лаконічним є тлумачення З. В. Ромовської, що було розкрито у праці Труби В. І., де вказується, що: “аліментне

зобов'язання – правовідношення, в якому одна сторона зобов'язана при наявності умов, передбачених законом, утримувати іншу сторону, члена своєї сім'ї чи родича, а остання вправі вимагати виконання даного обов'язку” [28, с. 64]. З цього випливає, що зобов'язанням є не тільки обов'язок однієї зі сторін, а також безпосередньо й саме правовідношення, в якому обов'язку сторони кореспондується право іншої сторони, а отже воно має двосторонній характер. Ця дефініція є найбільш вдалою, тому що вона не тільки визначає аліментне зобов'язання як правовідношення, а й вказує на його суб'єктний склад.

Таким чином, аліментні зобов'язання мають взаємний характер, але вони відрізняються від цивільно-правових зобов'язань. Відмінність полягає в тому, що в останніх одна сторона цивільних відносин володіє і правами, і обов'язками, а у сімейному праві обов'язок одного контрагента утримувати іншого і право отримувати аліментні платежі від нього не можуть існувати разом. А отже, не дивлячись на те, що в аліментному правовідношенні певним правам відповідають обов'язки, взаємні зобов'язання у його суб'єктів них не можуть існувати одночасно.

1.3. Загальна характеристика членів сім'ї як учасників аліментних правовідносин

Дослідження аліментних правовідносин членів сім'ї неможливе без визначення змісту поняття “сім'я” і кола осіб, які у нього входять. Воно викликає науковий інтерес у юристів- науковців, а також філософів, соціологів та ін.

У підручнику “Сімейне право України” автор зазначає, що “сім'я – це певний союз (утворення) осіб, що пов'язані відносинами шлюбу, родства чи усиновлення”[29, с. 31]. Вони можуть бути як такими, що виникають з почуттів, або з міркувань морального або матеріального підґрунтя. Від кожної окремої родини і її гармонійного функціонування залежить здоров'я суспільства і нації як єдиного організму.

Р. П. Мананкова надає наступну дефініцію поняттю сім'я- “мала соціальна група (об'єднання, союз осіб), заснована на шлюбі, родинності, усиновленні й інших формах прийняття дітей на виховання, пов'язана спільністю життя, а також сімейними правами та обов'язками”[30, с. 45]. Тобто ключовим результатом створення сім'ї є виникнення прав і обов'язків, у тому числі обов'язків по утриманню.

Сутність сім'ї можна охарактеризувати через низку властивих їй ознак, які у сукупності дають загальне уявлення про неї. А. О. Дутко досліджуючи поняття сім'ї влучно згадала визначення Г. Матвеева, який для кращого розуміння цього поняття запропонував наступні ознаки: зв'язок осіб між собою шлюбом або спорідненістю; взаємною матеріальною та моральною підтримкою; народження і виховання дітей; наявність взаємних особистих, майнових прав і обов'язків; спільне проживання учасників; сімейно-побутове об'єднання та ведення спільного господарства [31, с. 101].

Складовим елементом поняття “сім'я” є термін “члени сім'ї”, коректне визначення якого є важливим в контексті аналізу аліментних правовідносин між ними. Визначення цього поняття можна прослідкувати як в законах і підзаконних нормативно-правових актах, так і в доктринальних джерелах.

Щодо нормативного тлумачення, термін “члени сім'ї” зустрічається не тільки в сімейному законодавстві. Посилання на нього містяться також у джерелах цивільного права, кримінального права і права соціального забезпечення. Відповідно до належності до кожної галузі права і правовідносин, що ця галузь урегульовує, одна і та сама особа може належати до категорії “члени сім'ї”, а може і не належати.

Це підтверджує Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційними поданнями Служби безпеки України, Державного комітету нафтової, газової та нафтопереробної промисловості України, Міністерства фінансів України щодо офіційного тлумачення положень пункту 6 статті 12 Закону України “Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей”, частин четвертої і п'ятої статті 22 Закону України “Про

міліцію” та частини шостої статті 22 Закону України “Про пожежну безпеку” (справа про офіційне тлумачення терміна “член сім’ї”)[32]. В ньому, зокрема, було зазначено, що “при тлумаченні поняття ‘член сім’ї’ КСУ зважає на об’єктивну відмінність його змісту залежно від галузі законодавства” (п. 6) [32].

Проте, оскільки аліментні правовідносини найбільш тісно пов’язані із сімейним законодавством, було б доречним навести визначення з відповідного законодавства. Але складність полягає в тому, що конкретного визначення “сім’ї” або “членів сім’ї” СКУ не містить. Лише стаття 3 вказує, що “сім’ю складають особи, які спільно проживають, пов’язані спільним побутом, мають взаємні права і обов’язки”. З цього виникає логічне запитання: “Якщо аліментні правовідносини виникають у більшості випадків після розірвання шлюбу і припинення спільного проживання, то чи можна називати учасників аліментних правовідносин членами сім’ї?”. На нашу думку, фактор спільного проживання не можна брати до уваги, характеризуючи учасників аліментних правовідносин.

Свого роду відповідь на наведене вище запитання дає В. І. Рясенцев, на авторитетну думку якого при дослідженні понять і ознак сім’ї, посилається А. О. Дутко, який наголосив, що сімейні права та обов’язки можуть існувати не лише між членами однієї сім’ї, а й між окремими членами різних сімей. Науковець наводить приклад, коли дорослі діти, які створили власні сім’ї, мають певні обов’язки перед своїми батьками, неповнолітніми братами та сестрами, які проживають в інших сім’ях [31, с. 102].

Як доречно зазначає І. Дзера, побудова статті 3 СКУ є не вдалою, оскільки вона повною мірою не розкриває поняття, зміст і ознаки сім’ї, лише визначаючи її суспільну важливість. Проте, автор наголошує, що закріплення юридичних термінів не є безпосереднім завданням законодавства, в тому числі сімейного, і це є більше завданням юридичної практики [33, с. 60].

Вище наведено загальну характеристику членів сім’ї в контексті теми даної дипломної роботи, що має назву “Аліментні правовідносини членів сім’ї”, проте наразі необхідно детальніше зупинитись безпосередньо на суб’єктному складі аліментного зобов’язання.

Л. В. Афанасьєва, яка досліджувала правове регулювання аліментних зобов'язань, наголосила що воно “характеризується наявністю двох суб'єктів-аліментозобов'язаного та аліментоуповноваженого; останній має суб'єктивне право вимагати надання утримання (аліментів), якому відповідає юридичний обов'язок аліментозобов'язаної особи” [34, с. 43].

Щодо обов'язків з утримання, закріплених у сімейному законодавстві йтиметься у розділі 2 і відповідних статтях, які закріплюють ці обов'язки із вказівками на суб'єкти, на які ці обов'язки покладаються. Але загалом, на нашу думку, суб'єктів аліментних правовідносин можна прирівняти до суб'єктів сімейних правовідносин. Найкращу дефініцію пропонує В. А. Ватрас, який визначає суб'єктів сімейних правовідносин як “фізичних осіб, пов'язаних між собою шлюбом, родинністю, усиновленням та деякими формами влаштування дітей, позбавлених батьківського піклування, які наділені сімейними правами і обов'язками” [35, с. 68]. Тобто, як особливість суб'єктного складу аліментних зобов'язань можна виокремити коло суб'єктів, що обмежується кровною спорідненістю і сімейними зв'язками.

Загалом, учасники аліментних правовідносин вважаються їх суб'єктами, а отже правовідносини цих суб'єктів є сімейними. Це відрізняє такі відносини і зобов'язання, що виникають з них, від цивільних зобов'язань, і підкреслює сімейно-правову природу даних відносин.

* * *

Вивчення аліментних відносин членів сім'ї в Україні у розрізі історичного розвитку сімейних правовідносин загалом із часів Стародавньої Русі і до прийняття СКУ і інших нормативно-правових актів сьогодення дозволяє стверджувати, що розвиток аліментних відносин на теренах України відповідає історичному розвитку суспільства. Проте, все ж постала необхідність у чіткому розподілі на етапи розвитку аліментних відносин. Так, на основі поділу, запропонованого Ханович Є. Д. у дисертації «Правове регулювання аліментних зобов'язань батьків по утриманню дітей», пропонується авторське бачення відповідного поділу. Деякі аспекти з взятого за основу поділу науковиці були

удосконалені через виділення етапів саме у відповідності до видання на певному етапі нормативного акту, що був визначальним для розвитку аліментних відносин.

Отже, умовно історичні етапи аліментних правовідносин і зобов'язань можна поділити на:

- 1) ранні часи Київської Русі (до початку феодальної роздробленості);
- 2) пізні часи Київської Русі і перебування у складі Московського царства (Руська Правда, Псковська судна грамота, Соборне Уложення);
- 3) Литовсько-польська доба (Литовські статuti, Магдебурзьке право);
- 4) період Гетьманщини (звичаєве та канонічне право);
- 5) часи перебування України у складі Російської імперії та Австро-Угорщини кінця XVIII століття – початку XX століття (Права, за якими судиться малоросійський народ, Зібрання малоросійських прав);
- 6) радянський період (Кодекс законів про акти громадянського стану, сім'ю та опіку, Кодекс законів про сім'ю, опіку, шлюб і акти громадянського стану УСРР);
- 7) сучасність (1991 рік– сьогодні).

Аналіз правозастосовної практики свідчить, що часто під поняттям аліментів розуміються тільки виплати дітям одним з батьків після розірвання шлюбу, але під це поняття підпадає також і утримання, власне, одного з подружжя у встановлених законом випадках, утримання інших членів сім'ї.

За результатом узагальнення наукових підходів щодо визначення понять “аліменти”, “аліментні правовідносини”, “аліментні зобов'язання”, а також співвідношення понять “аліменти” і “утримання” виявлено розбіжність в підходах, що свідчить про наявність проблеми застосування одних і тих самих понять до різних правовідносин і навпаки. Як видається, з огляду на обсяг розбіжностей і різні ознаки, характерні кожному з термінів, необхідно дотримуватись точки зору про те, що “аліменти” і “утримання” -не однакові поняття.

Можна сформулювати узагальнене вдосконалене бачення ознак, які властиві утриманню:

- 1) утримання є ширшою категорією, яку можна визначити як матеріальне забезпечення осіб;
- 2) як правило, одна особа надає утримання іншій за своєю волею без примусу, навіть у разі, коли в законі такий обов'язок не закріплюється;
- 3) утримання являє собою не тільки виплату грошових коштів, але і надання продуктів харчування, одягу, інших необхідних предметів.

Щодо аліментів, за результатами узагальнення, наведемо наступні ознаки:

- 1) вони виплачуються зобов'язаною особою іншій особі, яка має право на утримання згідно з законом;
- 2) на члена сім'ї покладається законом відповідний обов'язок;
- 3) наявність правового зв'язку між членами сім'ї.

Було узагальнено різні підходи до визначення поняття “аліментні правовідносини” і сформоване авторське бачення цього поняття. Так, аліментні правовідносини - врегульовані нормами права і охоронювані державою відносини між особами, що зобов'язані надавати утримання з одного боку і правомочними особами з іншого.

Узагальнюючи досліджені наукові позиції аліментним зобов'язанням слід вважати правовідношення, у якому один член сім'ї (боржник, платник аліментів) зобов'язаний вчинити на користь іншого члена сім'ї (кредитора, одержувача аліментів) певні дії з надання коштів на утримання (аліментів) у встановленому законом або домовленістю сторін фіксованому розмірі (сплатити гроші, передати інше майно або надати аліменти іншим способом), а кредитор має право вимагати від боржника виконання цього обов'язку. Проте, сутність сімейних відносин складно представити через відносини кредитор-боржник, про що детально йтиметься у розділі 2 при співставленні договірної і судової врегулювання аліментних правовідносин.

РОЗДІЛ 2. ВИРІШЕННЯ ПИТАНЬ, ПОВ'ЯЗАНИХ ІЗ АЛІМЕНТНИМИ ОБОВ'ЯЗКАМИ ЧЛЕНІВ СІМ'Ї

2.1. Договірне врегулювання відносин, пов'язаних із аліментними обов'язками членів сім'ї

Насамперед, особливості укладення аліментного договору зумовлені специфічним колом суб'єктів правовідносин. Саме правовідносини з надання утримання (аліментні) володіють тією специфікою, завдяки якій у науці їх традиційно характеризували як сімейно-правові: вони є суворо особистими, невідчужуваними та непередаваними; їх суб'єктами є тільки фізичні особи, пов'язані шлюбом, станом родинних або прирівняних до них зв'язків [36, с. 34-35]. Окреслення кола суб'єктів аліментних правовідносин було детально досліджено у підрозділі 1.3 при характеристиці членів сім'ї в контексті правовідносин даного виду.

Щодо суб'єктів договірного врегулювання, то О. Михальнюк у своєму дослідженні вказує на особливий суб'єктний склад аліментного договору та особистий, довірчий характер договірних відносин між суб'єктами. По-перше, на її думку, договір припиняється зі смертю як особи, зобов'язаної виплачувати аліменти, а також і особи, уповноваженої на їх отримання; по-друге, права та обов'язки, які належать особам за цим договором, не відчужуються, не передаються, тобто заміна боржника або кредитора не допускається [37, с. 22-23]. Дійсно, ці твердження мають також і законодавче підґрунтя, враховуючи специфіку аліментного договору.

Деякі науковці задаються питанням, чи можливе укладення аліментного договору між особами, які не мають права на утримання згідно із законом. Зокрема, М. В. Антокольська, розглядає питання, чи матимуть юридичну силу угоди про надання утримання особі, яка за законом не має права на утримання, виділяючи при цьому такі категорії осіб, як члени сім'ї, які мають право на

утримання лише за певних обставин (приклад- один з подружжя має право на аліменти тільки якщо він є непрацездатним і потребує матеріальної допомоги), а також особи, які взагалі не мають права на утримання в судовому порядку [38, с. 235]. Щодо другої категорії, вона наголошує, що це питання є найбільш проблемним і відповідь на нього напряду залежить від віднесення сімейного права до цивільного чи навпаки виокремлення його як самостійної галузі права[38, с. 235].

Так, М. В. Антокольська підкреслює, що якщо угоди про утримання укладені особами які не є безпосередньо суб'єктами аліментних правовідносин, то їх не можна назвати сімейно-правовими[38, с. 236]. Якщо ж розглядати сімейне право як підгалузь цивільного, то воно допускає укладення договорів, яке прямо не передбачене законом але ним не забороняється[38, с. 236]. На нашу думку це питання має теоретичний характер адже на практиці такі договори успішно укладаються і мають юридичну силу, а дискусія серед вчених правників щодо співвідношення сімейного і цивільного права точиться вже не одне десятиліття. Все ж, як головний аргумент на користь другої позиції можна навести принцип диспозитивності цивільного права при укладенні договорів. З іншого боку, важко сказати, що такі договори були б саме аліментними, адже все ж таки аліментний договір виникає з передбаченого законодавством обов'язку по утриманню осіб, які мають на нього право.

Детального дослідження потребує договірне врегулювання аліментних правовідносин по утриманню батьками неповнолітніх дітей. Стаття 180 СКУ висвітлює положення ст. 51 Конституції України [39], що зобов'язує батьків утримувати своїх неповнолітніх дітей. Виходячи з положень Конституції України, можна безперечно зробити висновок про імперативний характер обов'язків батьків у виконанні аліментних зобов'язань щодо утримання своїх дітей. Ця позиція відповідає принципам міжнародного права, зокрема міжнародній Конвенції про права дитини від 20 листопада 1989 р., ратифікованій Верховною Радою України 27 вересня 1991 р. [40]. Механізм контролю за дотриманням положень Конвенції дозволяє за допомогою цього

документа ефективно захищати права дитини не тільки в рамках конкретної держави, а й на міжнародному рівні. Конвенція розглядає дитину як особу, наділену правами, які держави, що ратифікували Конвенцію, зобов'язані «поважати і гарантувати» [41]. Дитина визнається найуразливішим членом суспільства, потребуючим спеціального захисту[41].

Способи виконання батьками обов'язку по утриманню визначаються за згодою сторін або рішенням суду. Вирішити питання про сплату аліментів батьки дитини можуть і без звернення до органів судової влади, а шляхом досягнення домовленості щодо розміру та порядку сплати аліментів.

Надзвичайно актуальним є розмежування інтересів у тих правовідносинах, де суб'єкти права мають конкуруючі, спірні інтереси, серед яких варто виділити досліджувані аліментні договірні правовідносини, адже фактично будь-яка норма договірного права має містити охорону певного інтересу, який за нею стоїть. Складність полягає в тому, що в умовах конфронтації суб'єктів необхідно передбачати інтереси і права не тільки сторін договору, про які йтиметься нижче, але й інтереси дитини або іншого одержувача утримання.

На нашу думку, добровільне договірне вирішення питання щодо сплати аліментів є швидшим і зручнішим, аніж ускладнений процесуальними тонкощами розгляд справи примусово, через суд. Загалом, на практиці пріоритетною є домовленість батьків у питанні утримання дитини над визначенням порядку утримання дитини в суді. Договір про сплату аліментів є різновидом цивільно-правових договорів та регулюється сімейним і цивільним законодавством.

Як зазначає М. С. Біленко, укладення договору сторонами відбувається в результаті юридичного оформлення відносин, що вже існують і є його формальним закріпленням [42, с. 37]. Логічно, що укладення договору, зміст якого втілений у відповідній формі, означає, що між сторонами досягнута домовленість по всіх його істотних умовах.

Отже, зупиняючись на утриманні батьками дітей, за відсутності протиріч з приводу суми, порядку сплати аліментів на дитину, у відповідності зі ст. 189 СКУ батьки можуть оформити свою домовленість, уклавши договір про сплату аліментів на дитину, де визначаються розмір та строки виплати [43, с. 133]. Проте, як зазначено у частині першій ст. 189 СКУ, умови даного договору не можуть порушувати права дитини, які встановлені СКУ. За договором між батьками про сплату аліментів на дитину, розмір аліментів встановлюється за загальними правилами, відповідно до ст. 182 СКУ, а отже може відрізнятися від розміру аліментів, встановлених СКУ, лише у більшу сторону [43, с. 133].

Цікавим та таким, що не є чітко врегульованим є питання укладення аліментного договору неповнолітніми батьками. На перший погляд – у ст. 156 СКУ прямо закріплено, що у них такі ж права та обов'язки, як у повнолітніх батьків. Однак із змісту ч. 1 ст. 16 СКУ випливає обов'язок баби, діда дитини з боку того з батьків, хто є неповнолітнім, надавати йому допомогу у здійсненні ним батьківських прав та виконанні батьківських обов'язків, а згідно ч. 1 ст. 265 СКУ баба, дід зобов'язані, зокрема, утримувати своїх малолітніх, неповнолітніх внуків, якщо батьки не можуть з поважних причин надавати належне утримання. Також, відповідно до ст. 35 ЦКУ, неповнолітній особі, яка записана матір'ю або батьком дитини, може бути надана повна цивільна дієздатність. Враховуючи вказані положення та засади свободи договору вважаємо, що це є можливим, за наявності у неповнолітніх батьків достатнього самостійного доходу та/чи майна.

Аліментні договори обов'язково укладаються у письмовій формі з нотаріальним посвідченням. Відсутність нотаріального посвідчення має наслідком недійсність договорів [44, с. 11]. Такі договори можуть бути укладені щодо сплати аліментів як на неповнолітніх дітей, так і на повнолітніх, якщо вони потребують матеріальної підтримки і є непрацездатними [44, с. 11].

Договір – це правочин, із яким закон пов'язує набуття, зміну або припинення цивільних прав та обов'язків. Як зазначає А. О. Овчатова-Редько, він перш за все має відповідати загальним вимогам, додержання яких є

необхідним для його чинності [44, с. 11]. А саме, відповідно до ч. 1 ст. 628 ЦКУ, зміст договору становлять умови (пункти), визначені на розсуд сторін і погоджені ними, та умови, які є обов'язковими відповідно до актів цивільного законодавства.

Щодо змісту аліментного договору, перш за все, необхідно визначити, що оскільки його кінцевою метою є сплата одним з батьків аліментів, то за своєю природою він є сімейно-правовим, адже його юридичні наслідки обумовлюються сімейним законодавством[45, с. 128].

У зв'язку з тим, що на законодавчому рівні не закріплене поняття “аліментного договору” і коло його суб'єктів, питання щодо його змісту не є чітко регламентованим. Змістом аліментного договору все ж можна назвати майнові права та обов'язки щодо надання утримання одному з суб'єктів сімейних відносин, який потребує матеріальної допомоги[46, с. 247]. У загальному, умови, що складають зміст будь-якого договору прийнято поділяти на:

- звичайні, тобто умови, які передбачені нормативно-правовими актами, але не потребують узгодження сторонами, оскільки автоматично набирають чинності з моменту укладення договору;

- істотні – істотними умовами аліментного договору варто вважати його предмет, а також строк, оскільки аліментні відносини мають триваючий характер, це обов'язкові умови, стосовно яких досягнення згоди необхідне для того, щоб вважати договір укладеним;

- випадкові, тобто умови які не передбачені законодавством як такі, що є характерними для певного виду договорів, але щодо них існує домовленість між сторонами[46, с. 247].

Отже, як зазначає Ю. В. Гофман, як і будь-якому договору, аліментному договору характерні істотні і звичайні умови, а також можуть мати місце й випадкові умови, що не стосуються безпосередньо предмету цього договору[45, с.128].

Щодо предмета аліментного договору в літературі склалися дві основні позиції. О. В. Розгон звертає увагу на такі дві протилежні наукові думки, де ряд авторів, характеризуючи предмет аліментного договору, використовує нечіткі формулювання, такі як “аліменти”, “майнові відносини з надання матеріального утримання”, “утримання, що надається” [47, с. 53]. Авторка узагальнює дані підходи, підсумовуючи, що “вони поділяють умови про предмет договору і умови про розмір, форму і спосіб сплати аліментів, яке в предмет угоди не включається”[47, с. 53].

Дуже влучною, хоча і дещо абстрактною є думка А. Явор, яка предметом договору як юридичного факту в сімейному праві визначає “сімейні особисті немайнові та майнові відносини між подружжям, між батьками та дітьми, усиновлювачами та усиновленими та іншими членами сім’ї, між матір’ю та батьком дитини щодо її виховання, розвитку та утримання, а також між бабою, дідом, прабабою, прадідом та внуками, правнуками, рідними братами та сестрами, мачухою, вітчимом та падчеркою, пасинком та іншими членами сім’ї”[48, с. 128]. Отже, самотійно звузивши запропонований підхід до аліментних правовідносин, можна зробити висновок, що науковиця предметом аліментного договору розглядає особисті майнові і немайнові відносини між матір’ю та батьком дитини щодо її виховання, розвитку та утримання.

Існує і протилежна точка зору. Так, В. Розгон у монографії «Договори у сімейному праві України» наводить позицію Б. М. Гонгалю, який називає серед істотних умов аліментного договору розмір аліментів, а також умови і порядок виплати аліментів[47, с. 53]. Науковець зазначає, що зобов’язання з аліментного договору повинно бути належним чином виконано відповідно до предмету, якщо встановлено, що сплачуватиметься певна грошова сума, то повинна сплачуватися відповідна сума, а також якщо в угоді передбачена передача будь-якого майна, то повинно бути передано це майно тощо [47, с. 53]. Таким чином, Б. М. Гонгало включає в предмет аліментного договору тільки розмір аліментів.

По факту, предмет аліментного договору стосується порядку сплати встановлення розміру та власне розміру аліментів, що аліментозобов'язана особа має сплатити. Як зазначає Є. Суханов, “за відсутності чіткої вказівки в договорі на його предмет, виконання за цим договором стає неможливим” [49, с. 234]. Стосовно аліментного договору це означає, що предмет договору індивідуалізує виконання аліментного зобов'язання [47, с. 53]. Така індивідуалізація і може бути проведена саме за допомогою визначення розміру, форми і способу сплати аліментів. Тобто по суті, чим детальніше окреслені умови договору, тим більше гарантій буде у осіб, чії права реалізуються через нього, і тим чіткішим є предмет такого договору.

О. В. Розгон предметом аліментного договору називає аліменти, тобто грошову суму, яку повинен виплачувати в обов'язковому порядку один із батьків на виховання і утримання дитини, і нерухомість, що належить на праві приватної власності особисто або сумісно платнику аліментів. [50, с. 139].

Строком договору є час його чинності. Строковість є ознакою більшості аліментних договорів, що впливає безпосередньо з положень закону. Строки, з якими закон пов'язує аліментні зобов'язання, деякі вчені відносять до юридичних подій, тобто юридичних фактів у сімейному праві – конкретних життєвих обставин, які спричиняють виникнення, зміну або припинення сімейних правовідносин [51, с. 40].

Прикладами строковості аліментного договору, можуть слугувати, зокрема, наступні норми передбачені сімейним законодавством: трирічний строк щодо утримання одного з подружжя після розірвання шлюбу (ч. 4 ст. 76 СКУ); сплата аліментів одному з подружжя у зв'язку з інвалідністю триває протягом строку інвалідності (ст. 79 СКУ); загальний строк, протягом якого виплачуються аліментні виплати на дитину, закінчується з досягненням дитиною повноліття, а в подальшому залежить від того, чи буде дитина продовжувати навчання (ст. 180 і 190 СКУ) тощо. Можна сказати, що це певні граничні межі, передбачені і гарантовані законодавством, які мають бути дотримані при укладенні договору.

Крім того, як приклади різних підходів до визначення істотних умов аліментного договору, О. А. Усачова наводить позиції І. В. Чмуранкова (він відносить до істотних умов договору про сплату аліментів розмір, спосіб сплати, порядок сплати аліментів; Є. П. Тітаренка (вважає істотною умовою аліментного договору тільки спосіб сплати аліментів); А. Давидової (в якості істотних умов розглядає предмет угоди, відомості про учасників договору, розмір аліментів, термін, способи і порядок їх сплати; М. В. Карпова (пропонує включати до числа істотних умов договору його предмет і умову про правові підстави аліментного зобов'язання, а також про порядок виконання договору[52, с. 82]. Звісно ж, що останнє положення знаходить своє вираження в умові про спосіб і порядок сплати аліментів, що можна віднести до істотних умов.

Аналіз юридичної літератури дав можливість прийти до висновку, що єдиного підходу до встановлення істотних умов аліментного договору на існує. Іноді думки деяких авторів, як вбачається, можуть бути кардинально протилежними.

Проте, виходячи з вищесказаного, умови аліментного договору в цілому можна поділити на умови, які мають бути визначені в договорі за законом (наприклад, розмір аліментів), а також умови, необхідні для договорів даного виду, але які прямо законом не передбачені (наприклад, щодо форми, способу й порядку сплати, стягнення неустойки у разі прострочення виплати тощо).

Щодо звичайних умов аліментного договору, як приклад можна навести, якщо в аліментному договорі про надання утримання на дитину в грошовій формі, сторони не визначили, хто з них буде забезпечувати дитині щоденні потреби в харчуванні та догляді, то такий обов'язок покладається на того з батьків, хто проживає разом із дитиною, відповідно до положень СКУ.

Випадковими є умови, коли сторони, самостійно визначаючи свої права та обов'язки, наприклад, не будуть пов'язувати виникнення права на аліменти з непрацездатністю одного подружжя, виходячи з-поза норм законодавства [53, с. 35]. Прикладом випадкових умов, може бути така обставина, коли в договорі

про надання утримання сторони погодили, що строк такого договору буде більший, аніж встановлений певною статтею СКУ, що врегульовує дані відносини, то така умова в частині більш тривалого строку надання утримання для даного договору буде випадковою[53, с. 35]. Тобто відбувся певний відступ від встановлених положень.

Щодо договорів між подружжям про розмір аліментів на дитину, при їх укладанні батьки можуть визначити розмір, порядок та способи виконання обов'язку по утриманню дитини та інші умови, що гарантується принципом диспозитивності договору. Проте, згідно зі ст. 181 СКУ, аліменти за домовленістю батьків можуть виплачуватися у твердій грошовій і (або) натуральній сумі. Але все ж, у ст. 189 СКУ чітко зазначається саме розмір і строки договору про сплату аліментів на дитину. Можна зробити висновок, що ці дві умови є істотними умовами аліментного договору.

Андрущенко Т. С. відносить до особливостей договору про сплату аліментів на дитину, на відміну від договору подружжя про утримання, те, що його суб'єктами можуть бути не тільки батьки, а й інші родичі, які згідно з законом за певних обставин зобов'язані надавати утримання дитині [54, с. 71]. Виходячи з цього, такий договір може бути багатосторонній, наприклад, коли йдеться про надання неповнолітнім батькам матеріальної допомоги у зв'язку з народженням дитини [54, с. 71].

Детальніше зупиняючись на розмірі аліментів на дитину, слід звернутись до Закону "Про Державний бюджет України на 2021 рік, згідно з яким з 1 січня 2021 року прожитковий мінімум становить 2189 грн., для дітей віком від 6 до 18 років - 2395 грн [55]. Отже, мінімальний розмір аліментів на дитину до 6 років становить 960 грн., а на дитину від 6 до 18 років - 1197 грн.

Щодо максимального розміру аліментів, відповідно до ч. 5 ст. 183 Сімейного кодексу, він становить 10 прожиткових мінімумів на дитину відповідного віку [55], що на дитину до 6 років становить 19 210 грн., а на дитину від 6 до 18 років - 23 953 грн. В контексті максимального розміру аліментів, договірне врегулювання аліментних правовідносин є більш гнучким,

адже максимальний розмір аліментів при укладенні договору не передбачається, а отже він може бути значно більшим ніж 10 прожиткових мінімумів на дитину відповідного віку.

Особливості укладення аліментного договору полягають у законодавчо встановлених вимогах стосовно його форми, порядку укладення і суб'єктного складу. Так, СКУ зазначає, що аліментний договір має бути укладений у письмовій формі з обов'язковим нотаріальним посвідченням, що можна назвати юридичними гарантіями по забезпеченню виконання аліментного обов'язку. Наприклад, це гарантується в тому числі ст. 78 СКУ, у якій зазначається, що договір подружжя про надання утримання укладається в письмовій формі і нотаріально посвідчується, а в разі невиконання одним із подружжя свого обов'язку за договором про надання утримання аліменти можуть стягуватися на підставі виконавчого напису нотаріуса.

Нотаріальна форма аліментного договору надає можливість виконати його у примусовому порядку на підставі виконавчого напису нотаріуса. Це підтверджується пунктом 4.16 Наказу Міністерства юстиції України від 22.02.2012 р. № 296/5 “Про затвердження Порядку вчинення нотаріальних дій нотаріусами України”, відповідно до якого “при посвідченні договору про сплату аліментів на дитину нотаріусом роз'яснюється зміст пункту 2 статті 189 СКУ з одночасним зазначенням про це у тексті договору у частині можливості стягнення аліментів у безспірному порядку на підставі виконавчого напису у разі невиконання одним із батьків свого обов'язку за договором” [56].

Як доречно зазначає Андрущенко Т. С., процедура нотаріального посвідчення аліментного договору - важлива складова в системі юридичних засобів захисту прав та інтересів суб'єктів таких договорів[54, с. 85]. Метою нотаріального посвідчення договорів (правочинів) відповідно до статті 1 Закону України “Про нотаріат” від 02.09.1993 р. № 3425-XII є надання їм юридичної вірогідності, що слугує юридичним засобом забезпечення охорони та захисту прав та інтересів суб'єктів таких договорів[57]. За загальним правилом,

встановленим ч. 1 ст. 220 ЦКУ, у разі недодержання сторонами вимоги закону про нотаріальне посвідчення договору, такий договір є нікчемним.

Може видатись, що в українських реаліях застосування юридичної практики важко відстояти фактичне виконання договорів, оскільки їх було укладено на диспозитивних засадах. Але у випадку договору про сплату аліментів це не зовсім так, тому що виконавчий напис нотаріуса і є тією гарантією його належного виконання. Оскільки договір про сплату аліментів на дитину має силу виконавчого напису, несплата аліментів не може вважатися підставою для розірвання договору [58, с. 177].

Зазвичай аліментні правовідносини є довготривалими, у зв'язку з чим матеріальне та сімейне становище особи, яка зобов'язана надавати утримання і особи, яка одержує аліменти, може кардинально змінитися. Внесення змін до договору можливе лише за умови наявності згоди сторін, відповідно до положень ЦКУ. В іншому випадку, сторона має право звернутися з позовом до суду. І якщо суд встановить, що протягом дії договору у позивача дійсно суттєво змінилося матеріальне становище, то суд може задовольнити такі вимоги, але лише за наявності достатніх підстав [45, с.130]. Це підтверджується судовою практикою.

Наприклад, рішенням Апеляційного суду міста Києва від 10 квітня 2014 року у справі № 22- ц/796/1197/2014 [59], залишеним в силі ухвалою Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 12 травня 2014 року [60], було відмовлено у задоволенні позову про розірвання договору про сплату аліментів на дитину.

Так, позивач посилався на те, що на час укладання договору його заробітна плата становила більшу суму, ніж на момент звернення до суду та на наявність нової родини, що, на його думку, свідчило про те, що істотно та суттєво змінилися обставини, якими вони з відповідачем керувалися при укладенні спірного Договору. Однак, будь-яких доказів, що змогли підтвердити зазначене становище позивачем до суду не було надано [59; 60].

Проте, диспозитивність аліментного договору підтверджується можливістю його зміни. Сторони, які укладають такий договір, вправі змінити порядок виплат аліментів або їх строк, але найпоширенішою причиною змін договору є визначення розміру аліментів [45, с.130]. Проте, з наведеного вище прикладу можна зробити висновок, що у випадку невизнання позовних вимог, позивач має надати вагомі докази зміни майнового стану.

Аналіз судової практики, що склалася в останній час відносно питання зміни чи припинення договорів про сплату аліментів на дитину дав можливість зробити висновок, що більшість позовних вимог є недостатньо обґрунтованими, і направлені на погіршення стану дитини. Також, як приклад недоведеності обставин, зазначених у позові та ненадання належних доказів, що мали підтвердити істотні умови, які могли призвести до зміни договору про сплату аліментів на дитину, можна навести рішення Апеляційного суду Одеської області від 27 січня 2011 року у справі №22ц- 1526/2011 [61].

Причиною для відмови у виплаті аліментів на дитину у тому розмірі, який визначається за договором і звернення до суду з позовом про розірвання чи визнання недійсним такого договору дуже часто є банально погіршені відносини між батьками і спроби маніпулювати інтересами дитини таким чином. А тому зміна або припинення договору про сплату аліментів, не повинні зменшувати законодавчо визначені гарантії або погіршувати матеріальне становище дитини.

Заслужують уваги й умови та підстави визнання недійсним договору про припинення аліментних зобов'язань у зв'язку з набуттям дитиною права власності на нерухоме майно, що на пряму пов'язане із задоволенням та охороною майнових інтересів дитини. Відповідно до ст. 190 СКУ, той із батьків, з ким проживає дитина, і той із батьків, хто проживає окремо від неї, з дозволу органу опіки та піклування можуть укласти договір про припинення права на аліменти для дитини у зв'язку з передачею права власності на нерухоме майно (квартиру, житловий будинок, земельну ділянку тощо).

Варто звернути увагу на доречне зауваження Фурси С.Я., яка зауважує, що все ж нерухоме майно завжди має різну вартість, а отже не доречно автоматично пов'язувати припинення права на аліменти із набуттям права власності на нерухоме майно. Важко не погодитися з позицією вченої щодо того, що строк дії договору про припинення аліментних зобов'язань у зв'язку з набуттям дитиною права власності на нерухоме майно має чітко відповідати вартості квартири або будинку, що їй передається одним з батьків [62, с. 574].

На даний час у сімейному законодавстві відсутня чітка правова регламентація умов та підстав, у зв'язку з якими договір про припинення аліментних зобов'язань у зв'язку з набуттям дитиною права власності на нерухоме майно визнається недійсним.

На договір про припинення права на аліменти, як і на будь-який інший правочин, поширюються загальні положення ЦКУ щодо його недійсності. Крім того, ч. 6 ст. 190 СКУ містить спеціальні положення стосовно недійсності цього договору, відповідно до яких договір визнається судом недійсним за вимогою відчужувача нерухомого майна в разі виключення його імені як батька з актового запису про народження дитини. У такому випадку договір про припинення права на аліменти є оспорюваним [63, с. 70].

Враховуючи позитивні риси договірного регулювання сімейних правовідносин щодо утримання батьками своїх дітей, не можна не звернути увагу на прогалину у законодавстві з приводу виконання зобов'язання за договором такого типу. Ця прогалина полягає в тому, що формулювання диспозиції у статті 164 Кримінального кодексу України (надалі- ККУ) “Злісне ухилення від сплати встановлених рішенням суду коштів на утримання дітей (аліментів)” є надто вузьким, адже окреслює тільки зобов'язання, що виникає за рішенням суду[64]. А оскільки за правовою природою юридична сила зобов'язання як за рішенням суду, так і за аліментним договором, однакова, то слід додати до окресленої диспозиції також і умову наявності договору. На цю прогалину звернули увагу і погодились із необхідністю зміни диспозиції статті

164 ККУ такі науковці, як Ждан М. Д., Кузнєцов І. А. [65, с. 44] і Ханович Є. Д [15, с. 193].

Загалом, розглядаючи інститут кримінальної відповідальності за злісне ухилення від сплати аліментів, слід зазначити, що досить складно довести, що боржник злісно ухиляється від сплати аліментів. Це можна пояснити тим, що наразі на громадян не покладається обов'язок працювати, як, наприклад у радянські часи, і як наслідок деякі батьки у судових спорах посилаються на те, що вони не можуть знайти роботу і не виконують своїх обов'язків. А якщо у власності у боржника немає майна, то навіть виконавча служба не може виконати рішення суду про примусове стягнення з них аліментів.

Зважаючи на те, що правовідносини з утримання є найбільш поширеними, коли відбуваються між батьками і дітьми, не можна звужувати коло суб'єктів аліментних правовідносин. Отже, слід звернути увагу і на договірне врегулювання аліментних відносин інших членів сім'ї.

Варто зауважити, що поряд із зазначеним у главі 22 СКУ імперативним обов'язком інших членів сім'ї та родичів утримувати непрацездатних осіб і дітей, що потребують матеріальної допомоги, існують і положення врегульовані ст. 9 СКУ, які надають право інших членів сім'ї та родичів врегулювати свої відносини за домовленістю (договором). Ця стаття поширюється й на осіб, які проживають однією сім'єю, а також родичів за походженням, відносини яких не врегульовані СКУ. Відповідно до ч. 2 цієї статті, такий договір є обов'язковим до виконання, якщо він не суперечить вимогам СКУ, інших законів України та моральним засадам суспільства.

Влучним є пояснення сутності обов'язку по утриманню інших членів сім'ї, запропоноване Л. В. Єфіменком, який зазначає, що реалізація принципу черговості осіб, які зобов'язані надавати утримання, сприяє досягненню такої мети регулювання сімейних відносин, як утвердження почуття обов'язку перед іншими членами сім'ї, що відображена у ст. 1 СКУ [66, с. 51].

Обов'язок з утримання дітей за загальним правилом покладається на їх батьків. Проте іноді трапляється так, що діти через певні життєві обставини

втрачають батьків і залишаються без ресурсів, коштів для існування. Через це у разі відсутності батьків або якщо батьки з поважних причин не в змозі утримувати дітей, обов'язок з утримання малолітніх, неповнолітніх дітей, як вже зазначалося вище, покладається на інших членів сім'ї [67, с. 20]. Поки у одного з подружжя залишається право на утримання від іншого з подружжя, а у дитини - від батьків, обов'язок по утриманню у інших членів сім'ї не виникає [66, с. 52].

Ю. С. Червоний пропонує класифікацію зобов'язань на три черги: перша – аліментні зобов'язання батьків та дітей і аліментні зобов'язання подружжя (оскільки зазначені особи зобов'язані утримувати один одного незалежно від того, чи є в них інші родичі); друга – зобов'язання щодо взаємного утримання баби, діда, онуків, братів і сестер; третя – аналогічні зобов'язання мачухи, вітчима, падчерки, пасинка, фактичного вихователя і вихованця. Причому зазначені зобов'язання можуть виникати лише за наявності умов, передбачених нормами глави 22 СКУ, яка закріплює обов'язок по утриманню інших членів сім'ї та родичів. [68, с. 21].

Із зазначеною вище думкою щодо черговості додаткового характеру обов'язку по утриманню інших членів сім'ї не погоджується Л. В. Єфіменко, зазначаючи, що таке зобов'язання доцільно розглядати не як таке, що носить додатковий характер, а як зобов'язання, спрямоване на регулювання відносин між іншими членами сім'ї та родичами на засадах взаємодопомоги та підтримки [66, с. 52]. Науковець аргументує це тим, що на відміну від обов'язків подружжя по утриманню і обов'язку батьків по утриманню дітей, це зобов'язання виникає на підставі юридичних фактів, що передбачені гіпотезою норми сімейного права, що йому відповідає, а не у зв'язку з відсутністю осіб, які мають обов'язок по утриманню у першу чергу. Тобто обов'язок по утриманню інших членів сім'ї виникає на підставі юридичного факту, а виникнення обов'язків подружжя по утриманню і обов'язку батьків по утриманню дітей не обумовлюються ніякими умовами [66, с. 52]. Ця позиція є логічною і обґрунтованою, тому вважаємо за необхідне виділити зобов'язання по

утриманню інших членів сім'ї в окремий вид, і не відносити їх до субсидіарних (додаткових).

Відповідно до ст. 266 СКУ у онуків та правнуків виникає обов'язок утримувати бабу, діда, прабабу, прадіда, так “повнолітні внуки, правнуки зобов'язані утримувати непрацездатних бабу, діда, прабабу, прадіда, які потребують матеріальної допомоги і якщо у них немає чоловіка, дружини, повнолітніх дочки, сина або ці особи з поважних причин не можуть надавати їм належного утримання, за умови, що повнолітні онуки, правнуки можуть надавати матеріальну допомогу”.

Поняття непрацездатності визначено в ст. 1 Закону України “Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування” від 09.07.2003 р. № 1058-IV, відповідно до якого під непрацездатним громадянином розуміється особа, яка досягла встановленого законом пенсійного віку або визнана інвалідом, а також особи, які мають право на пенсію у зв'язку з втратою годувальника відповідно до цього Закону [69].

Ст. 268 СКУ визначає обов'язок мачухи, вітчима утримувати падчерку, пасинка, відповідно так “мачуха, вітчим зобов'язані утримувати малолітніх, неповнолітніх падчерку, пасинка, які з ними проживають, якщо у них немає матері, батька, діда, баби, повнолітніх братів та сестер або ці особи з поважних причин не можуть надавати їм належного утримання, за умови, що мачуха, вітчим можуть надавати матеріальну допомогу”.

А. Епрікян звертає увагу на таку особливість виникнення аліментного зобов'язання між зазначеними суб'єктами, як залежність від їх спільного проживання на момент виникнення права на утримання [67, с. 22]. Вона наголошує, що відповідно до ч. 2 ст. 268 СКУ, “суд може звільнити вітчима, мачуху від обов'язку по утриманню падчерки, пасинка або обмежити його певним строком, зокрема у разі: 1) нетривалого проживання з їхніми матір'ю, батьком; 2) негідної поведінки у шлюбних відносинах матері, батька дитини” [67, с. 22]. Складнощі можуть виникнути при визначенні максимального

терміну такого “нетривалого” проживання, оскільки в законах це не зазначається.

Варто зазначити, що правовідносини, зазначені вище, можуть також мати і зворотній характер, адже відповідно до ст. 270 СКУ “повнолітні падчерка, пасинок зобов'язані утримувати непрацездатних мачуху, вітчима, якщо вони потребують матеріальної допомоги і якщо вони надавали падчерці, пасинкові систематичну матеріальну допомогу не менш як п'ять років, за умови, що падчерка, пасинок можуть надавати матеріальну допомогу”.

Слід звернути увагу на суттєвий недолік договорів у сфері аліментних правовідносин – в СКУ не передбачена санкція за прострочення сплати аліментів, якщо на це немає прямої вказівки в договорі про сплату аліментів, укладеному сторонами. Це зазначається у п. 2 постанови Пленуму Верховного Суду України від 15.05.2006 № 3 “Про застосування судами окремих норм Сімейного кодексу України при розгляді справ щодо батьківства, материнства та стягнення аліментів”[70].

У той же час такі санкції передбачені, якщо аліменти стягуються за рішенням суду. Через цю прогалину в законодавстві, одержувач аліментів виявляється більш незахищеним. Це означає, що аліментні договори мають бути дуже детальними, містити чіткі строки виконання зобов'язань і відповідальність за умови прострочення виплат. В іншому випадку діти або інші отримувачі аліментів чекатимуть на виплату протягом тривалого часу і не матимуть фінансових ресурсів для гідного існування.

Загалом, у договірному регулюванні аліментних правовідносин досягнення дійсно взаємовигідних для дитини і її батьків умов аліментного договору буде сприяти реалізації найкращих інтересів дитини, і як наслідок вона отримає повноцінний розвиток, і зможе навчатися, розвиватися як духовно, так і фізично, а отже отримати все необхідне для щасливого дитинства[71]. Так, варто відзначити роль юридичних радників, що можуть правильно направити кожного з батьків, а також надати їм повну інформацію про їх права та обов'язки, знайти золоту середину у бажаннях і можливостях[71].

Можна стверджувати, що саме під час переговорів, безпосередньо перед укладенням договору, сторони можуть досягти таких умов, які повною мірою задовольняють їх власні інтереси, інтереси дітей або інших членів сім'ї-отримувачів аліментів. До того ж, важко заперечити той факт, що умови судочинства роблять подружжя супротивниками, навіть якщо вони налаштовані на мирне вирішення питання утримання і бажають діяти в інтересах дитини. Популярність медіації (переговорів) за кордоном у європейських країнах і Сполучених Штатах Америки, що буде детально розкрита у розділі 3, є ще одним аргументом на користь важливості такого способу врегулювання аліментних правовідносин і необхідності вдосконалення його механізмів в Україні.

Ще однією з багатьох позитивних рис договірного врегулювання аліментних правовідносин є те, що воно знижує навантаження судів, тому що позови щодо аліментів складають значну частину цивільних позовів. Зменшення їх кількості завдяки самотійно укладеним і засвідченим у встановленому законом порядку договорам призведе до раціональної витрати цінного часу суддями.

Таким чином, укладення подібних угод щодо сплати аліментів сприяє мирному вирішенню питань утримання, дозволяє скоротити витрати, пов'язані із судовим розглядом спорів щодо аліментних зобов'язань, а також економить час батьків і інших осіб, що виплачуватимуть кошти по утриманню.

2.2. Вирішення питань, пов'язаних із виконанням аліментних обов'язків членів сім'ї, у судовому порядку

На практиці буває так, що один з батьків, зловживаючи інтересами дитини, вимагає укладення аліментного договору на умовах, за яких інший з батьків повинен утримувати не лише дитину, а й того з батьків, з ким вона залишається і інших членів сім'ї, а у випадку неможливості виконання умов аліментного договору, повинен віддати все майно на користь того з батьків, з

ким залишиться дитина, при цьому прикриваючи це інтересами дитини [71]. В даній ситуації повною мірою захистити інтереси осіб, які мають право на утримання в договірному порядку неможливо, а отже виникатиме необхідність у зверненні до органів правосуддя, рішення яких є обов'язковими для виконання і захищатимуть інтереси дітей, які є, на нашу думку, найбільш вразливими суб'єктами аліментних відносин.

Отже, поряд із договірним регулюванням аліментних правовідносин, не менш важливим є їх судове врегулювання. Цей процес є не менш складним і потребує детального дослідження як матеріальних, так і процесуальних аспектів, а також судової практики.

Не дивлячись на те, що законодавством врегульовано більшість обставин, що виникають при виплаті аліментів, практика сімейних спорів найчастіше зводиться саме до стягнення і виплати аліментів. Це, зокрема, і небажання платити аліменти, і випадки, коли боржник не працює або має нелегальні доходи, і як наслідок неможливо визначити, який насправді дохід він отримує. Буває й так, що зобов'язана особа може офіційно мати мінімальний дохід, з якого і будуть розраховуватися виплати. Отже, коли виникають спірні правовідносини, справи вирішуються у судовому порядку. Це питання потребує детального дослідження й аналізу існуючих проблем і механізмів їх подолання.

Варто зазначити, що згідно зі ст. 182 СКУ судом при встановленні і призначенні аліментів і визначенні їх розміру беруться до уваги такі фактори, як стан здоров'я та матеріальний стан дитини, стан здоров'я та матеріальний стан платника аліментів, наявність у платника аліментів інших дітей, непрацездатних чоловіка, дружини, батьків, дочки, сина та інші обставини, що мають істотне значення. Ці обставини зазначаються й у посібнику для адвокатів, у якому написано, що такі фактори мають бути підтвердженими документами, що враховуватимуться судом як докази [72, с. 9].

Детальніше зупиняючись на інших обставинах, що мають істотне значення, у посібнику наводяться приклади такі доказів, до яких можна навести як документи про відшкодування відповідачем матеріального збитку за

виконавчим листом іншим особам, виплата кредиту, позики, яку відповідач брав для придбання квартири для сім'ї, для будівництва житлового будинку, для підприємницької діяльності, підтвердження утримання дітей, дружини/чоловіка, підтвердження перебування дітей на повному державному утриманні, підтвердження перебування одного з батьків дитини у місцях позбавлення волі тощо [72, с. 9].

Отже, якщо відповідач не погоджується із позовними вимогами, йому слід зібрати такі докази, що засвідчують наявність у нього інших осіб, яких він також зобов'язаний утримувати за законом, хворобу відповідача і достатній рівень матеріального забезпечення дитини. Але варто зазначити, що цей перелік не можна вважати вичерпним.

Варто також зауважити про не зовсім коректне формулювання назви статті 182 СКУ, яку було проаналізовано вище. Аналіз її змісту свідчить про те, що вона врегульовує обставини, що має враховувати суд при визначенні розміру аліментів на дитину. Проте, у назві статті суб'єкт не конкретизується, з чого можна резюмувати, що законодавцем автоматично звужується зміст самого поняття “аліменти”, і немає необхідності додавати його у назву статті. Але, на нашу думку, не зовсім коректно звужувати поняття аліментів тільки аліментами на дітей, адже їх суб'єктний склад набагато ширший. Ця позиція була обґрунтована у підрозділі 1.2. Отже, вважаємо доречним доповнити назву статті 182 СКУ формулюванням “аліментів на дитину”.

Звернутися до суду із вимогою про сплату аліментів можливо за двома провадженнями за вибором - у порядку позовного чи наказного проваджень. Обидві форми захисту є досить поширеними і широко застосовуються на практиці.

В контексті аліментних правовідносин вимоги, за якими судовий наказ може бути видано, ст. 161 Цивільного процесуального кодексу України (надалі ЦПК) зазначає, що судовий наказ може бути видано при вимозі щодо стягнення за чітко встановленими розмірами від заробітку аліментозобов'язаної особи. Зокрема, на одну дитину - однієї чверті від заробітку, на двох дітей - однієї

третини, на трьох і більше дітей - половини заробітку платника аліментів. Максимальний поріг у наказному провадженні обмежується десятьма прожитковими мінімумами на дитину відповідного віку на кожну дитину. Також судовий наказ може бути виданий, якщо заявляється вимога про стягнення аліментів у твердій грошовій сумі в розмірі 50 відсотків прожиткового мінімуму для дитини відповідного віку [73]. Проте, при будь-яких з зазначених підстав, вимога не має бути пов'язана із встановленням чи оспорюванням батьківства (материнства) та необхідністю залучення інших заінтересованих осіб.

Наказне провадження, на нашу думку, є зручним способом стягнення аліментів, воно дає можливість розглянути справу по суті та отримати судовий наказ у короткий термін, що значно прискорює процес стягнення аліментів. Ще однією з переваг наказного провадження є розгляд справи про видачу судового наказу без виклику сторін або інших осіб, а також без проведення самого судового засідання. Це значно економить час сторін і робить вирішення питання щодо сплати аліментів більш зручним і комфортним. Можна сказати, що при цьому судовий наказ видається тільки по безспірних і стандартизованих, чітко окреслених підставах [74, с. 64].

Не зважаючи на полегшену процедуру отримання судового наказу, при такому виді провадження може виникнути зловживання процесуальними правами, оскільки підсудність таких справ, відповідно до ст. 110 ЦПК, є альтернативною і заявник може звернутись до двох суддів і стягнути аліменти за двома наказами, що є незаконним. Як наслідок, платник має звернутися з вимогою про скасування такого наказу.

Ще однією проблемою наказного провадження є підтвердження місця проживання (перебування) боржника, зареєстрованого у встановленому порядку. У заяві про видачу судового наказу має бути зазначене місце проживання боржника, проте якщо за зверненням суду його перевірити неможливо, то, відповідно до ст. 165 ЦПК, суд зобов'язаний відмовити у видачі судового наказу.

Прикладом такої відмови може слугувати ухвала Фастівського міськрайонного суду Київської області від 15.08.2019 року по справі №381/2745/19. У ній було відмовлено у видачі судового наказу про стягнення аліментів. У даній справі в заяві про видачу судового наказу, заявник просив стягнути аліменти на малолітню дитину. Суд направив запит про зареєстроване місце проживання боржника до відповідного органу реєстрації місця проживання фізичних осіб, але виконавчий комітет Міської ради міста Кропивницького надав суду відомості про те, що інформація стосовно реєстрації місця проживання аліментозобов'язаної особи, у цього органу відсутня. У своєму рішенні суд посилався на ч. 9 ст. 165 ЦПК, у якій 50 зазначається, що у разі, якщо отримана судом інформація не дає можливості встановити зареєстроване у встановленому законом порядку місце проживання (перебування) фізичної особи - боржника, суд відмовляє у видачі судового наказу [75].

Процедура оскарження судового наказу також є дещо складною, адже оскарження судового наказу у апеляційній інстанції цивільне процесуальне законодавство не передбачає. Відповідно до п. 1 ч. 1 ст. 358 ЦПК України суд апеляційної інстанції відмовляє у відкритті апеляційного провадження у справі, якщо апеляційну скаргу подано на судові рішення, що не підлягає апеляційному оскарженню. Проте, дуже часто буває так, що особа, яка є боржником і має намір оскаржити наказ про стягнення аліментів, звертається до апеляційного суду, хоча фактично це не має сенсу і суди відмовляють у задоволенні апеляційної скарги.

Дійсно, відповідно до ст. 170 ЦПК України, боржник має право звернутися до суду з позовом про зменшення розміру аліментів. А також у ст. 105 ЦПК України передбачено процедуру скасування судового наказу, а саме боржник має право протягом десяти днів з дня отримання копії судового наказу та доданих до неї документів подати заяву про його скасування. Зрозуміло, що скасування судового наказу саме по собі не призведе до головної мети подання заяви до суду про видачу судового наказу - призначення аліментів, а отже навіть

наявність можливості його скасування не задовольняє потреби учасників аліментних правовідносин і повною мірою не сприятиме реалізації їх прав.

По суті, судовий наказ сам по собі оскаржуватись не може, можуть оскаржуватись або, наприклад, ухвала про відмову у видачі судового наказу, або зменшення розміру аліментів, чи може мати місце перегляд за нововиявленими обставинами. Можна сказати, що обмеження в оскарженні судового наказу первним чином захищає суб'єктів, права яких захищаються аліментними правовідносинами, тому що затяжні судові процеси не сприяють дотриманню прав даних суб'єктів. Тобто, чим скоріше буде виданий судовий наказ, тим скоріше діти або інші члени сім'ї, які мають потребу у матеріальній допомозі, цю допомогу отримають.

Наприклад, ухвалою Апеляційного суду міста Києва від 01.06.2018 у справі №755/15410/16-ц відмовлено у відкритті апеляційного провадження за апеляційною скаргою на судовий наказ Деснянського районного суду м. Києва від 13 квітня 2018 року по справі за заявою про видачу судового наказу. У цій справі боржник не звернувся до суду першої інстанції, що безпосередньо видав наказ із заявою про перегляд судового наказу за нововиявленими обставинами [76]. Крім того, ч. 3 ст. 167 ЦПК встановлено, що судовий наказ оскарженню в апеляційному порядку не підлягає. Аналіз судової практики надав можливість зробити висновок, що суди посилаються саме на статтю 167 ЦПК при відмовленні у відкритті апеляційного провадження в подібних справах.

Щодо процесуального порядку у спрощеному позовному провадженні, то позов про стягнення аліментів розглядається за вимогами статті 19 ЦПК України. Відповідно до п. 6 ст. 19 Цивільного процесуального кодексу України, справи про стягнення аліментів, збільшення їх розміру, оплату додаткових витрат на дитину, стягнення неустойки (пені) за прострочення сплати аліментів, індексацію аліментів, зміну способу їх стягнення, якщо такі вимоги не пов'язані із встановленням чи оспорюванням батьківства (материнства), належать до категорії малозначних справ, отже призначені для розгляду в порядку спрощеного позовного провадження. Згідно зі статтями 27 і 28 ЦПК, заява про

стягнення аліментів має подаватись до суду за зареєстрованим місцем проживання позивача або відповідача. Також слід зазначити, що Відповідно до ч. 5 ст. 4 Декрету Кабінету Міністрів України від 21 січня 1993 року № 7-93, позивач за позовом про стягнення аліментів звільняється від сплати державного мита України [77].

Тобто, аліментні спори в залежності від багатьох факторів, зазначених вище, можуть розглядатись у наказному, спрощеному позовному, загальному позовному провадженнях. Отже, щодо справ у спрощеному позовному провадженні, умовно їх поділяють залежно від того, вони повинні чи можуть розглядатися саме у такому виді провадження [78, с. 85].

Першими є справи, що обов'язково розглядаються в порядку спрощеного позовного провадження (справи, у яких ціна позову не перевищує ста розмірів прожиткового мінімуму для працездатних осіб; справи, що виникають із трудових відносин; справи про надання судом дозволу на тимчасовий виїзд дитини за межі України тому з батьків, хто проживає окремо від дитини, у якого відсутня заборгованість зі сплати аліментів і якому відмовлено другим із батьків у наданні нотаріально посвідченої згоди на такий виїзд), другими є справи, за якими суд на власний розсуд вирішує питання про їх розгляд в порядку спрощеного позовного провадження за наявності відповідного клопотання позивача [78, с. 86]. Відповідно, аліментні спори відносяться до другої умовної категорії, що означає розгляд справи у спрощеному або загальному позовному провадженні судом на власний розсуд.

М.Ю. Тітовим та Т.Ф. Коротенко було проведено узагальнення судової практики щодо спрощеного позовного провадження на прикладі Оболонського районного суду м. Києва, відповідно до якого вбачається, що на практиці зустрічаються проблеми, коли ЦПК чітко визначає провадження, у якому має розглядатись справа, а саме - спрощене позовне, проте враховуючи деякі особливості, їх слід розглядати у порядку загального позовного провадження [79, с. 175]. На практиці Оболонського районного суду м. Києва, коли заявлено вимоги відмінні від зазначених у ч. 1 ст. 161 ЦПК, аліментні справи

призначаються до розгляду у порядку загального позовного провадження [79, с. 175].

Особливої уваги заслуговує питання про те, як встановити розмір аліментів на дитину при подачі позову про стягнення аліментів на дитину. Питання щодо положень ст. 182 СКУ щодо обставин, які враховуються судом при визначенні розміру аліментів, які було перелічено вище, є надзвичайно важливим. На нашу думку, вони є однією з підстав того, що справи про стягнення аліментів на дітей є доволі складними, оскільки встановлення розміру аліментів потребує дослідження багатьох факторів у справі разом із відповідними нормами права, що застосовуватимуться.

Отже, тут слід згадати і ст. 181 СКУ, у якій зазначено, що “за рішенням суду кошти на утримання дитини (аліменти) присуджуються у частці від доходу її матері, батька і (або) у твердій грошовій сумі”. Тобто, позивачу вкрай важливо зазначити в позовних вимогах такий розмір аліментів, який би забезпечував гідне життя і розвиток дитини.

Прикладом стягнення аліментів у твердій грошовій сумі може слугувати рішення Жовтневого районного суду м. Дніпропетровська від 19.02.2018 р. у справі № 201/125/18, у якому суд зобов’язав відповідача сплачувати аліменти у сумі 1700 гривень щомісячно [80]. Це рішення цікаве тим, що у ньому суддя обґрунтував своє рішення, спираючись на міжнародні нормативно-правові акти, такі як Декларація прав дитини, Європейська конвенція про захист прав людини і основоположних свобод, що, на жаль, у судовій практиці зустрічається рідко.

Важливою ознакою аліментних відносин є також обов’язок сплачувати аліменти на дитину, що навчається, яка вже досягла 18-и років. Відповідно право на утримання буде припинятися за умови припинення навчання. За такими обставинами право подати позов до суду має той з батьків, з ким проживає дочка, син, або сам студент, який продовжує навчання. Вказівка щодо обов’язку сплачувати аліменти на дитину, що навчається міститься у ст. 199 СКУ, “якщо повнолітні дочка, син продовжують навчання і у зв’язку з цим потребують матеріальної допомоги, батьки зобов’язані утримувати їх до

досягнення 23-х років за умови, що вони можуть надавати матеріальну допомогу”.

При розгляді аліментних відносин у зв'язку з навчанням, важливим є розгляд їх особливостей. Перша з них полягає у тому, що аліменти мають виплачуватись навіть під час канікул. У Постанові Верховного Суду(надалі -ВС) від 23 січня 2019 року у справі № 346/103/17 (провадження № 61-20178св1) зазначено, що “не зважаючи на те, що під час канікул дитина не проходить навчання, це не є підставою для звільнення від обов'язку батьків утримувати повнолітню дитину, що продовжує навчання, адже канікулярний час входить у період навчання”[81]. Судами, що перед цим розглядали дану справу в оскаржуваному рішенні зазначалося, що стягнення аліментів припиняється у зв'язку з канікулами, але вони не взяли до уваги, що оплата за гуртожиток проводиться за повний рік, а не за навчальний. Проте ВС постановив, що право на аліменти має припинитися у зв'язку із закінченням навчання [81]. До того ж, чинним законодавством таке виключення щодо канікул не передбачено.

Другою особливістю є те, що обов'язок з утримання повнолітньої доньки/сина, що продовжують навчання існує незалежно від форми такого навчання. Як зазначено у п. 20 Постанови Пленуму Верховного Суду України від 15.05.2006 “Про застосування судами окремих норм Сімейного кодексу України при розгляді справ щодо батьківства, материнства та стягнення аліментів», «обов'язок батьків утримувати повнолітніх дочку, сина, які продовжують навчатися після досягнення повноліття (незалежно від форми навчання), виникає за обов'язкової сукупності таких юридичних фактів: досягнення дочкою, сином віку, який перевищує 18, але є меншим 23 років; продовження ними навчання; потреба у зв'язку з цим у матеріальній допомозі; наявність у батьків можливості надавати таку допомогу” [70].

По-третє, попереднє рішення суду, що зобов'язує стягнути аліменти на користь дитини до досягнення нею повноліття, не є підставою стягнення аліментів після досягнення дитиною 18 років у зв'язку з навчанням. Таке стягнення коштів на утримання на дочку, сина, що досягли 18 років,

продовжують навчання і у зв'язку з цим потребують матеріальної допомоги, здійснюється у судовому порядку за новою позовною заявою [70].

Значною прогалиною у врегулюванні аліментних правовідносин є відсутність механізму відповідальності за нецільове використання аліментних коштів. Навіть в разі значного розміру аліментних виплат на дитину суд не може зобов'язати того з батьків, який отримує виплати, представляти іншому з батьків письмовий звіт про витрачання грошей. Це підтверджує відсутність у законодавстві самого поняття цільового використання аліментних коштів.

Наприклад, у постанові Апеляційного суду Черкаської області № 22-ц/793/1092/18 зазначається, що “аліментні кошти повинні бути спрямовані на забезпечення потреб та інтересів дитини, таких як харчування, лікування, гігієна, одяг, придбання речей необхідних для розвитку і виховання дитини, реалізації її здібностей”[82]. Цікавим є і формулювання у мотивувальній частині даного рішення про те, що в предмет доказування входить саме нецільове витрачання аліментів, тому позивач мав би вказати на наявність доказів які підтверджують вказану обставину, оскільки неможливо отримати те, чого не існує [82]. Цьому твердженню суперечить пункт 14 Порядку здійснення органами опіки та піклування контролю за цільовим витрачанням аліментів на дитину, відповідно до якого “чеки, квитанції, довідки та інші документи для підтвердження цільового використання коштів одержувач аліментів може надати виключно за власним бажанням та за умови їх наявності”[83]. Тобто, відсутній механізм доведення нецільового використання коштів на утримання дитини, оскільки отримувач аліментів може просто відмовитися надавати документи, що підтверджують цільове використання.

У згаданій вище справі позивач просто не міг зібрати докази щодо нецільового використання аліментних коштів, оскільки контроль за цільовим витрачанням аліментів законом хоча і передбачений, але не має певної послідовної і грамотної процедури, в результаті чого можуть страждати інтереси дітей - найбільш незахищеного прошарку суспільства. Отже, можна стверджувати, що важливим напрямком в рамках вирішення аліментних спорів

є розвиток і вдосконалення системи контролюючих органів, уповноважених на здійснення перевірок цільового використання коштів на утримання.

Ця прогалина законодавства призводить до численних порушень прав дітей як кінцевих одержувачів аліментів, а також прав платників аліментів, тому що останні по факту здійснюють утримання колишніх дружин чи чоловіків. Безкарно використовуючи описану недосконалість законодавства, одержувач аліментів, який навіть не являється їх власником, витрачає їх не тільки на власний розсуд, але й на власні потреби.

Якщо сторони не задоволені рішенням суду щодо призначення аліментів, вони мають право на апеляційне оскарження, а якщо справу вже розглянув апеляційний суд, то вони мають право на касаційне оскарження у ВС, який має, в свою чергу, право скасувати рішення судів першої та апеляційної інстанції й винести нове рішення по суті справи, або направити справу на новий розгляд. Проте, загальна практика касаційного оскарження судових рішень щодо аліментних правовідносин видається досить цікавою.

Все ж таки, метою діяльності ВС є формування єдності судової практики та дотримання Україною міжнародних зобов'язань з огляду на правові позиції міжнародної судової установи, юрисдикція якої визнана Україною. Зазвичай у відкритті касаційного провадження у справі щодо аліментів суддя-доповідач відмовляє, посилаючись на п.1 ч.2 ст. 394 ЦПК України щодо подачі касаційної скарги на судові рішення, що не підлягає касаційному оскарженню.

Так, в ухвалі ВС від 29 березня 2019 року у справі № 175/1510/16 суддя відмовляє у відкритті касаційного провадження за касаційною скаргою на постанову Дніпровського апеляційного суду від 18 грудня 2018 року у справі за позовом про зменшення розміру аліментів і зустрічним позовом про збільшення розміру аліментів [84]. Предметом позову в даній справі була майнова вимога про зміну розміру аліментів, ціна позову в даній справі не перевищує 192 100,00 грн, тому справа є малозначною в силу закону. Суд посилається на те, що касаційна скарга не містить посилання на обставини, передбачені пунктом 2 частини третьої статті 389 ЦПК України за наявності яких судові рішення в

малозначних справах підлягають касаційному оскарженню. Згідно з вимогами пункту 1 частини другої статті 394 ЦПК України суддя-доповідач відмовляє у відкритті касаційного провадження у справі, якщо касаційну скаргу подано на судові рішення, що не підлягає касаційному оскарженню [84].

Аналіз ухвал ВС свідчить про те, що дуже часто судді при відмові у відкритті касаційного провадження посилаються на Рекомендації № R (95) 5 Комітету Міністрів Ради Європи від 07 лютого 1995 року, відповідно до яких держави-члени Ради Європи мають вживати заходи щодо визначення кола питань, які виключаються з права на апеляцію та касацію, щодо попередження будь-яких зловживань системою оскарження [85]. Згідно з частиною «с» статті 7 цієї Рекомендації, “скарги до суду третьої інстанції мають передусім подаватися відносно тих справ, які заслуговують на третій судовий розгляд, наприклад справ, які розвиватимуть право або сприятимуть однаковому тлумаченню закону” [85].

До того ж, у Рекомендації № R (95) 5 Комітету Міністрів Ради Європи від 07 лютого 1995 року зазначається, що “вони також можуть бути обмежені скаргами у тих справах, де питання права мають значення для широкого загалу і від особи, яка подає скаргу, слід вимагати обґрунтування причин, з яких її справа сприятиме досягненню таких цілей” [85]. Відтак, ВС у таких справах відносить їх до малозначних, а отже не підлягає касаційному оскарженню, тому у відкритті касаційного провадження відмовляє.

При розгляді справ з аліментних відносин слід також розглянути практику Європейського суду з прав людини (далі -ЄСПЛ). Так, у справі “Мала проти України” ЄСПЛ визнав порушення принципу справедливого судового розгляду, що закріплений у пункті 1 статті 6 Конвенції, через необ’єктивний характер рішень, прийнятих у обох провадженнях [86].

У першому провадженні заявниця подала цивільний позов до колишнього чоловіка щодо стягнення з нього неустойки за прострочення виплати аліментів. Заявниця скаржилась на ненадання судом жодних оцінок обґрунтуванню заявниці, що був ключовим для результатів цього провадження

– розрахунку, який ґрунтувався на середньостатистичних показниках заробітної плати по району, де проживав відповідач, оскільки станом на час подій він був безробітним[86].

Через недоліки попереднього провадження суди були змушені посилатися на розрахунок державної виконавчої служби від 1 квітня 2006 року, який згодом було визнано недійсним, замість посилання на розрахунок від 19 жовтня 2006 року, наданий заявницею як остаточний документ, яким визначається розмір невикраденої заборгованості за аліментами на утримання дитини[86].

Заявниця скаржилася, що рішення національних судів у обох провадженнях були недостатньо обґрунтованими. Більш конкретно, вона стверджувала, що суди посилалися на розрахунок державної виконавчої служби від 1 квітня 2006 року як ключовий доказ у свавільний спосіб, повністю ігноруючи її конкретні та доречні аргументи. ЄСПЛ постановив чотирма голосами проти трьох, що було порушення п. 1 статті 6 Конвенції, у своєму рішенні зазначаючи, що порушення права на справедливий суд дійсно відбувається, якщо «національні суди ігнорують конкретний, доречний та важливий довід, наведений заявником» [86].

Ця справа важлива тим, що визначає такий аспект справедливого розгляду справи і загального принципу права на справедливий суд, як можливість і невід’ємне право скаржника ефективно представляти свою справу в суді, представляти докази і користуватися правами нарівні з протилежною стороною, що виражається у принципі рівності сторін.

Детальної уваги також заслуговує виконання судових рішень про стягнення аліментів. Загалом, примусове виконання судових рішень в Україні належить до повноважень Державної виконавчої служби, що належить до системи органів Міністерства юстиції України. Порядок стягнення аліментів зокрема визначається у Законі України “Про виконавче провадження” [87]. Згідно зі ст. 26 цього Закону, “примусове виконання рішення про стягнення

аліментів розпочинається виконавцем на підставі виконавчого документа, за заявою стягувача про примусове виконання рішення”.

Відповідно до інструкції з організації примусового виконання рішень, затвердженої наказом Міністерства юстиції України від 2 квітня 2012 р. №512/5, заява про примусове виконання рішення подається до відповідного органу державної виконавчої служби за місцем проживання, перебування, роботи боржника або за місцезнаходженням його майна у письмовій формі разом із оригіналом (дублікатом) виконавчого документа [88]. Заява має містити прізвище, ім'я та (за наявності) по батькові стягувача; дата народження та адреса місця проживання чи перебування стягувача; реєстраційний номер облікової картки платника податків або серія та номер паспорта (для фізичних осіб, які через свої релігійні переконання в установленому порядку відмовилися від прийняття реєстраційного номера облікової картки платника податків та повідомили про це відповідний контролюючий орган і мають відмітку в паспорті) стягувача; номер телефону стягувача; спосіб перерахування стягнутих аліментних сум; реквізити рахунку, відкритого у банку або в іншій фінансовій установі, для отримання аліментних сум (за наявності) [88].

У відповідності до положень Закону України “Про виконавче провадження”, державний виконавець виносить постанову про відкриття виконавчого провадження і здійснює заходи для отримання інформації про доходи боржника, після чого виносить постанову про звернення стягнення на доходи боржника. За наявності заборгованості зі сплати аліментів, сукупний розмір якої перевищує суму платежів за три місяці, виконавець виконує такі заходи: виносить повідомлення про внесення відомостей про боржника до Єдиного реєстру боржників (систематизовану базу даних про боржників, яка ведеться з метою оприлюднення в режимі реального часу інформації про невиконані майнові зобов'язання боржників та запобігання відчуженню боржниками майна); звертає стягнення на майно боржника; надсилає стягувачу письмове роз'яснення про право на звернення до органів досудового

розслідування із заявою (повідомленням) про вчинення кримінального правопорушення боржником, що полягає в ухиленні від сплати аліментів [87].

Важливо згадати і лист Міністерства юстиції України та Адміністрації Державної прикордонної служби України від 27.05.2008 щодо вдосконалення механізму взаємодії органів державної виконавчої служби та органів Державної прикордонної служби України, щодо запровадження єдиного порядку застосування державними виконавцями деяких норм чинного законодавства [89]. Цей лист роз'яснює підстави тимчасового затримання або вилучення паспорта у боржників за аліментами та іншими рішеннями судів, і зазначає на те, що “наявність в особи невиконаних зобов'язань, покладених на неї судовим рішенням, є підставою для обмеження її у праві виїзду за межі України, причому розмір боргу/заборгованості немає значення”[89]. Таке обмеження можливе на підставі судового рішення за поданням державного виконавця.

Так, Законом України “Про порядок виїзду з України і в'їзду в Україну громадян України” у п. 2 ст. 6 зазначено, що громадянинові України може бути тимчасово відмовлено у видачі паспорта, або громадянинові України, який має паспорт, може бути тимчасово відмовлено у виїзді за кордон, зокрема, якщо діють неврегульовані аліментні, договірні чи інші невиконані зобов'язання до виконання зобов'язань або розв'язання спору за погодженням сторін у передбачених законом випадках, або забезпечення зобов'язань заставою, якщо інше не передбачено міжнародним договором України [90]. Це означає, що санкція у вигляді тимчасової відмови у виїзді за кордон або тимчасової відмови у видачі паспорта може застосовуватись також і у порушенні умов аліментного договору, а не тільки судового рішення щодо сплати аліментів.

Також важливо звернути увагу на те, що якщо платник аліментів не має фінансової спроможності виплачувати аліменти, то мають притягуватися до участі інші родичі дитини, до яких належать такі особи, як баба, дід, прабаба, прадід, повнорідні брат і сестра [70]. Так, згідно зі статтею 265 СК, “баба, дід зобов'язані утримувати своїх малолітніх, неповнолітніх внуків, якщо у них немає матері, батька або якщо батьки не можуть з поважних причин надавати їм

належного утримання, за умови, що баба, дід можуть надавати матеріальну допомогу”. Якщо неможливо надання такої допомоги, то держава покладає на себе обов’язок по наданню дитині матеріального забезпечення у вигляді надання тимчасової державної матеріальної допомоги дитині, зокрема тоді, коли місце проживання її батьків невідоме, вони ухиляються від сплати аліментів, або не мають можливості утримувати дитину[91].

Заслуговує на увагу й питання судового вирішення справ по утриманню після розірвання шлюбу, яке передбачається ст. 76 СКУ. Ця стаття врегульовує питання утримання тому з подружжя, хто не міг отримати освіти, працювати і зайняти посаду через виховання дитини, піклуванням про інших членів сім’ї та інші істотні обставини.

Проте, як слушно зазначає Л. В. Красицька, дуже проблематично довести, що людина не отримала освіти і професійний ріст саме через піклування за родиною і догляд за дітьми, а не через брак таланту, знань і навичок. Вона також зауважує, що аналіз судової практики показав, що подібні позови зазвичай задовольняються, коли відповідач повністю або частково визнає позов [92, с. 100]. Це можна пояснити тим, що дуже важко довести реальні причини ненабуття освіти і кар’єрного зросту і пояснити їх саме доглядом за дітьми і веденням господарства.

* * *

Договірне врегулювання аліментних правовідносин сприяє мирному вирішенню питань утримання дітей між батьками, дозволяє скоротити витрати, пов’язані із судовим розглядом спорів щодо аліментних зобов’язань, а також економить час сторін. Укладення договорів про сплату аліментів – механізм правового регулювання аліментних правовідносин, що вигідний для всіх сторін таких правовідносин.

Проблемним питанням є відсутність санкції за злісне ухилення від сплати встановлених договором коштів на утримання дітей (аліментів). Ця прогалина полягає в занадто вузькому формулюванні диспозиції статті 164 ККУ, адже стосується тільки рішення суду. Оскільки за правовою природою юридична

сила зобов'язання як за рішенням суду, так і за аліментним договором, однакова, то слід додати до окресленої диспозиції також і договір.

То ж, пропонується авторське бачення формулювання статті 164 ККУ: “Злісне ухилення від сплати встановлених рішенням суду або договором коштів на утримання дітей (аліментів), а також злісне ухилення батьків від утримання неповнолітніх або непрацездатних дітей, що перебувають на їх утриманні, - карається громадськими роботами на строк від вісімдесяти до ста двадцяти годин або арештом на строк до трьох місяців, або обмеженням волі на строк до двох років”.

Ще одним проблемним питанням є укладення аліментного договору неповнолітніми батьками та/чи їх батьками. Воно полягає у тому, що СКУ чітко зазначає, що вони мають такі ж права та обов'язки, як у повнолітніх батьків. До того ж, неповнолітній особі, яка записана матір'ю або батьком дитини, може бути надана повна дієздатність відповідно до ст. 35 ЦКУ. Водночас ст. 16 СКУ закріплює обов'язок баби, діда дитини з боку того з батьків, хто є 63 неповнолітнім, надавати йому допомогу у здійсненні ним батьківських прав та виконанні батьківських обов'язків, а згідно ч. 1 ст. 265 СКУ баба, дід зобов'язані, зокрема, утримувати своїх малолітніх, неповнолітніх внуків, якщо батьки не можуть з поважних причин надавати належне утримання. Усі зазначені положення законодавства, а також засада свободи договору дають нам підставу вважати можливим укладення аліментного договору неповнолітніми батьками та/чи їх батьками, за наявності у неповнолітніх батьків достатнього самостійного доходу та/чи майна.

Хоча укладення договору про утримання одного з подружжя передбачено законодавством, у реаліях сьогодення на практиці такі договори укладаються не часто, більш поширеним є договір, присвячений аліментним правовідносинам щодо утримання дітей, який є надзвичайно актуальним, враховуючи статистику нашої країни щодо розлучень.

Позитивними порівняно із первинною редакцією СКУ, є положення про те, що аліменти, одержані на дитину, є власністю дитини та про цільовий

характер їх використання. Можна стверджувати, що це сприяє кращому захисту осіб, які потребують матеріальної допомоги.

РОЗДІЛ 3. ІНОЗЕМНИЙ ДОСВІД ВРЕГУЛЮВАННЯ АЛІМЕНТНИХ ПРАВОВІДНОСИН ЧЛЕНІВ СІМ'Ї

3.1. Врегулювання аліментних правовідносин членів сім'ї у країнах із континентальною системою права

Для того, щоб ширше осягнути картину договірною врегулювання аліментних правовідносин членів сім'ї в Україні, окреслити проблеми і шляхи вдосконалення в цій галузі, є доречним звернутися до іноземного досвіду, зокрема країн-представників континентальної системи права.

Отже, у Німеччині, ідентично до України, законодавець у параграфі 1585с Німецького Цивільного Уложення передбачає можливість укладення договору про утримання до чи після розлучення. Це може відбуватись за таких умов: при роздільному проживанні (відповідно до німецького законодавства, за загальним правилом, для того, щоб розірвати шлюб, подружжя має прожити окремо 1 рік, протягом якого і має надаватись утримання, яке має право вимагати лише той з подружжя, хто його потребує) та договору між розлученими батьками [93¹].

Німецькі суди виставляють відносно сильні і чітко окреслені вимоги щодо процесуального порядку сплати аліментів. Зокрема, у деяких країнах поширена практика виплати одноразової суми за домовленістю сторін, що має назву «lump-off sum». Після сплати даної суми, зобов'язана особа звільняється від аліментарного обов'язку. Цей вид сплати аліментів дуже поширений у США і Великобританії, про що детальніше йтиметься у підрозділі 3.2. Але у Німеччині цей вид утримання не визнається у судовому порядку.

Цікаво дослідити в контексті одноразової виплати по утриманню цей інститут у нашій країні, адже в статтях 189 та 190 СКУ сплата одноразової грошової суми не передбачається. Можна сказати, що це не передбачається

---

¹ Тут і надалі переклад іноземної літератури та нормативних джерел здійснений мною, Танасевич К.Д.

тому, що аліментні правовідносини характеризуються тривалістю. Однак виходячи із засади свободи договору, враховуючи положення ст. 9 СКУ, категорично виключати таку можливість не можна.

Окрім того, із загального правила є наступне виключення: у постанові Кабінету Міністрів України від 19 серпня 2002 року № 1203 «Про затвердження Порядку стягнення аліментів на дитину (дітей) у разі виїзду одного з батьків для постійного проживання в іноземній державі, з якою не укладено договір про подання правової допомоги» зазначається, що “у разі виїзду одного з батьків, який є громадянином України, для постійного проживання в іноземній державі, з якою Україна не має договору про подання правової допомоги, він повинен виконати аліментні зобов’язання з утримання дитини до досягнення нею повноліття, які оформляються договором між цією особою та одним з батьків, з яким залишається дитина, або її опікуном, піклувальником, або договором про припинення права на аліменти для дитини у зв’язку з передачею права власності на нерухоме майно”[94]. Але варто зазначити, що підписання договору про припинення права на аліменти для дитини у зв’язку з передачею права власності на нерухоме майно може відбуватись не тільки за умови виїзду за кордон того, хто має платити аліменти.

Повертаючись до правового регулювання аліментних правовідносин Німеччини, слід звернути увагу на відповідальність за ухилення від виконання обов’язку по утриманню. Цілком логічною є санкція, передбачена Кримінальним кодексом Німеччини, що передбачає відповідальність за ухилення від обов’язку по утриманню, якщо воно загрожує життєвому рівню осіб, які мають право на утримання, утриманню і вихованню осіб молодше 16 років, створює небезпеку для фізичного або психічного розвитку (ст. 170b, 170d)[95]. Санкцією за відповідні діяння передбачено покарання у вигляді грошового штрафу або позбавлення волі на строк до 3 років[95]. У порівнянні з українською кримінально-правовою нормою, що регулює відповідальність за несплату аліментів, у Німеччині відповідальність за ненадання утримання не

звужується рішенням суду, навіть враховуючи виключний характер судового рішення, а походить безпосередньо з самого права на отримання аліментів.

Доречно дослідити й питання розміру аліментів у Німеччині. Так, у цій країні встановлення розміру аліментів є індивідуалізованим, адже при їх призначенні враховується не тільки дохід батьків, а й вік дитини. Як зазначає А. А. Морозова, при визначенні розміру аліментів німецькі судді і адвокати по сімейному праву керуються так званою Дюссельдорфською таблицею, яка не має юридичної сили, однак є своєрідним орієнтиром при встановленні розміру аліментів. Щорічно вона оновлюється Вищим земельним судом у Дюссельдорфі [96].

У порівнянні з обов'язками батьків щодо утримання неповнолітніх дітей у Німеччині, яким присвячено кілька десятків статей Цивільного уложення (§§ 1626-1699), обов'язки дітей щодо забезпечення власних батьків визначені доволі розпливчасто, оскільки у німецькому Цивільному кодексі мова йде не про обов'язок дітей, а про загальний обов'язок родичів (§ 1601)[93].

Схожим видається й регулювання обов'язку по утриманню повнолітніми дітьми своїх батьків й інших членів сім'ї в Російській Федерації. Наприклад, в Сімейному кодексі РФ, главі 13, що має назву "Аліментні зобов'язання батьків і дітей" першорядне значення відводиться саме обов'язкам батьків щодо утримання неповнолітніх дітей (ст. 80), тоді, як обов'язки повнолітніх дітей по забезпеченню батьків відведено другорядне місце (ст. 87)[97]. Сімейне законодавство РФ закріплює наступні види правовідносин подружжя та колишнього подружжя з надання утримання: аліментні правовідносини [98, с. 178] і правовідносини з надання утримання, що виникає з шлюбного договору [99, с. 180].

На відміну від Німеччини і РФ, в Україні досить чітко розмежовується суб'єктний склад осіб, що мають обов'язки по утриманню, окрім обов'язку батьків по утриманню своїх неповнолітніх дітей. Наприклад, обов'язок повнолітніх дітей по піклуванні за своїми непрацездатними батьками закріплений в статті 51 Конституції України. А також, відповідна конституційна

норма знайшла своє відображення і в СКУ, про що детально було розкрито у 2 розділі магістерської роботи.

Спільні риси з українським договірним врегулюванням аліментних правовідносин має також і італійське. Наприклад, за італійським законодавством укладення угоди про надання утримання прямо не передбачається. Але, так само, як і в Україні, можливе укладання аліментного договору за загальними правилами цивільного права, оскільки законом це не забороняється.

Щодо надання утримання у Франції, то Французький Цивільний кодекс передбачає компенсаційну вигоду (*prestation compensatoire*), яка сплачується одним з подружжя після розірвання шлюбу [100]. Це капітальний платіж, який повинен бути зроблений у вигляді одноразової суми або їх серії, що підлягають сплаті протягом максимум восьми років, або зобов'язання про передачу майна для володіння чи користування житлом[100]. Він передбачається у виняткових випадках і спрямований на те, щоб компенсувати фінансову невідповідність, яка створюється розірванням шлюбу відповідно до рівня життя кожного з подружжя. Видається значним максимальний поріг у 8 років, протягом яких може надаватись утримання після розірвання шлюбу проти 3 років в Україні [100]. Очевидно, що за деяких життєвих обставин, які має враховувати суд при встановленні права на утримання, наприклад, таких, як наявність інвалідності в одного з подружжя, термін у 8 років є знатно сприятливішим для гідного життя, адже деякі життєві обставини змінити не можна, а отже особа потребуватиме у матеріальній підтримці протягом усього життя.

Питання утримання одного з подружжя врегульоване ст. 271 Цивільного кодексу Франції, у якій зазначається, що компенсаційна виплата повинна бути визначена відповідно до потреб того з подружжя, якому вона виплачується, та матеріальних можливостей іншого[100]. З цією метою суддя, зокрема, враховує: тривалість шлюбу; вік та стан здоров'я подружжя; їхню професійну кваліфікацію та професії; наслідки професійного вибору, зробленого одним з подружжя протягом спільного життя на користь виховання і навчання дітей;

активи подружжя, як у капіталі, так і в доходах, після ліквідації шлюбного режиму; їхні існуючі та передбачувані права; їх ситуації щодо пенсій за вислугу років і наявність пенсії у майбутньому. Проте, в деяких випадках суддя має право відмовитися від надання одному подружжя цієї компенсації на основі обставин і справедливості. Якщо подружжя погоджується щодо компенсаційних виплат, вони мають повну свободу в організації умов виплати даного виду утримання, а отже можуть укласти договір про утримання.[100].

Співставляючи особливості права на утримання подружжя у Франції з правом на утримання подружжя в Україні, варто звернути увагу на вузький обсяг обставин, що беруться до уваги французькими суддями при вирішенні питання про право на утримання. Як доказ цього можна навести статтю 76 СКУ, у п. 4 якої зазначено, що “один із подружжя має право на утримання у зв'язку з розірванням шлюбу, якщо у зв'язку з вихованням дитини, веденням домашнього господарства, піклуванням про членів сім'ї, хворобою або іншими обставинами, що мають істотне значення, він не мав можливості одержати освіти, працювати, зайняти відповідну посаду, і тоді, коли він (вона) є працездатним, за умови, що потребує матеріальної допомоги і що колишній чоловік (дружина) може надавати матеріальну допомогу”.

Тобто формулювання “інші обставинами, що мають істотне значення” і “потребує матеріальної допомоги”, на нашу думку, дають суду певні дискреційні повноваження щодо врахування, які обставини мають істотне значення, а які не мають. Як зазначають Д. А. Авдєєв і Н. А. Борисов, досліджуючи фактори, що беруться до уваги судами в зарубіжних країнах (такі як матеріальний стан батьків, вік дитини, дохід іншого з батьків, і навіть кількість днів, які дитина проводить у того, хто сплачує аліменти), такий широкий і всеохоплюючий підхід безсумнівно більш справедливо встановлює суму аліментів, яка, в свою чергу, більш точно відповідає потребам і інтересам членів сім'ї, а також сприяє ефективному виконанню відповідного рішення. [101, с. 109].

Щодо відповідальності за несплату аліментів, у Франції, як і у багатьох інших країнах, за невиконання судового наказу про виплату коштів на матеріальне утримання на користь неповнолітнього понад 2 місяців, Кримінальним кодексом (ст. 227-3) передбачено покарання у вигляді тюремного ув'язнення строком на 2 роки і штрафом в розмірі 100 тис. франків. Також, цікаво, що до винної особи можуть застосовуватися додаткові види покарання, такі як позбавлення водійських прав, заборона виїзду за кордон, опублікування судового акту в ЗМІ та ін. (Ст. 227-29, 227-30 КК Франції) [102].

Заслуговує на увагу врегулювання аліментних правовідносин і в Естонії. У Законі про сім'ю наявний розділ про утримання подружжя. Зокрема, стаття 72 встановлює обов'язок по утриманню одного з подружжя після розірвання шлюбу по догляду за дитиною, якщо розлучений чоловік або дружина не зможе після розлучення сам піклуватися про себе через догляд за спільною дитиною до досягнення нею трирічного віку [103]. Право на утримання у зв'язку із доглядом за дитиною передбачається також і українським законодавством, але ним не встановлено вікове обмеження, а отже суди на власний розсуд можуть призначити право на утримання і тим з батьків, чії діти старші за 3 роки, що, на нашу думку є позитивною рисою у вітчизняному правовому регулюванні.

Щодо інших підстав, за яких виникає право на утримання, які зокрема регулюються статтею 74 Закону про сім'ю, то вони дублюють національні підстави, передбачені СКУ. Естонським законодавством також передбачене договірне врегулювання відносин з утримання. Договір про надання утримання має бути нотаріально посвідченим, а також може відрізнятись від положень, передбачених у Законі про сім'ю [103].

Законодавство Естонії не розмежовує суб'єктний склад аліментів і утримання, а отже ці поняття прирівнюються. Але дуже влучною і такою, що може бути запозичена в тому числі для СКУ, є стаття 97 Закону про сім'ю, яка має назву "Особи, що мають право на утримання". У ній вказано на три категорії осіб: неповнолітня дитина; дитина, які після досягнення повноліття продовжує отримувати освіту в основній школі, гімназії або у професійному

навчальному закладі, але не довше, ніж до досягнення нею 21-річного віку; інший потребує допомоги родич по нисхідній або висхідній лінії, який не здатний утримувати себе самі. Остання категорія конкретизуються у наступних статтях[103]. Ми вважаємо, що ця норма є дуже вдалою, оскільки запозичення її в СКУ могло б призвести до конкретизації кола суб'єктів, що мають право на утримання і проблема щодо розмежування “аліментів” і “утримання” зникла б сама собою. Адже по факту право на утримання існує незалежно від форми його закріплення, а саме договору або рішення суду, і окреслення суб'єктів в законодавчому акті з одного боку сприяло укладанню договорів на диспозитивних засадах, а з іншого - було беззаперечною підставою на звернення до суду при спірних ситуаціях.

Щодо аліментів на дитину, то в Естонії вони вираховуються за оплатою праці. У статті 101 Закону про сім'ю зазначається, що щомісячна сума аліментів не може бути менша за половину мінімальної місячної ставки оплати праці, встановленої Урядом Республіки [103]. Це положення суттєво відрізняється від української і загальносвітової практики встановлення розміру аліментів за досить значною сумою. Для порівняння, в Україні, якщо на аліменти утримується сума з заробітної плати, то вона становить 1/4 її частку на одну дитину. Загалом, аліменти вираховуються відповідно до прожиткового мінімуму на дитину відповідного віку.

Питання врегулювання аліментних відносин у Білорусі і порівняння із врегулюванням аліментних відносин в Україні також варте уваги. Зокрема, згідно зі ст. 91 Кодексу Республіки Білорусь про шлюб та сім'ю, батьки зобов'язані утримувати своїх повнолітніх дітей, якщо вони непрацездатні і потребують допомоги [104]. У разі, якщо батьки не надають утримання своїм неповнолітнім дітям і непрацездатним повнолітнім дітям, кошти на їх утримання (аліменти) стягуються з батьків у судовому порядку [104].

Білоруське сімейне законодавство не містить можливості збереження права на аліменти за повнолітніми працездатними дітьми, навіть якщо після досягнення 18 років вони продовжують навчання і не можуть самі

забезпечувати себе засобами для існування. Не дивлячись на те, що обов'язок по утриманню повнолітніх дітей, які продовжують навчатись, існує практично у всіх європейських країнах, в тому числі і в Україні, утримання повнолітніх дітей, що навчаються, у нашого “північного сусіда” не передбачено. На нашу думку, цей фактор є суттєвим законодавчим недоліком, адже навіть у Конституції Республіки Білорусь у ч. 3 ст. 32 зазначається, що виховання дітей - це в тому числі і обов'язок по наданню навчання своїй дитині[105].

Очевидно, що фінансова незалежність настає у повнолітніх дітей набагато пізніше, аніж досягнення повноліття, отже фактично в Білорусі діти, у яких батьки розлучились, знаходяться у гіршому становищі, ніж ті, які ростуть в повних сім'ях у контексті економічної свободи. Іншими словами, тягар утримання повнолітніх дітей які навчаються покладається на плечі них самих, а також одного, тільки спільно проживаючого батька або матері. Можна прослідкувати відсутність правової рівності, що не відповідає, ст. 49 Конституції Республіки Білорусь, згідно з якою кожен має право на освіту [105].

Звісно, в даному аспекті українське законодавство, що врегульовує питання надання утримання повнолітнім дітям, що продовжують навчання є прогресивнішим, ніж у Білорусі, адже, очевидно, економічні умови цієї країни ще не дозволяють покладати обов'язки по утриманню дитини, яка досягла повноліття і навчається, на одного з батьків, який спільно з ним проживає або на саму дитину.

Дуже цікавим з точки зору правового регулювання є і порядок встановлення утримання і аліментів у Литві. Зокрема, доречно дослідити статтю 372 Цивільного кодексу Литви, що врегульовує питання взаємного утримання подружжя після розірвання шлюбу [106]. Окрім таких загальних підстав, як стан здоров'я, потреба в отриманні освіти (і неможливості її отримати раніше через догляд за дитиною), наявна також загальна потреба у матеріальній допомозі[106]. Ці обставини притаманні також і країнам, зазначеним вище, в тому числі Україні.

Проте, у Литві розмір утримання може зменшуватись, присуджуватись тільки тимчасово, або взагалі суд може відмовити у наданні права на утримання, якщо наявна хоча б одна з даних обставин: тривалість шлюбу була менше, ніж один рік; той з подружжя, хто має право на одержання утримання, вчинив злочин по відношенню до іншого члена подружжя або його найближчих родичів; той з подружжя, хто має право на одержання утримання, своє важке матеріальне становище створив сам, своїми винними діями; той з подружжя, хто має право на одержання утримання, під час шлюбу не зробив внесок у збільшення обсягу спільного майна або навмисно шкодив інтересам другого з подружжя або сім'ї [106].

У порівнянні з українським Сімейним кодексом, наведені вище положення є однаковими, окрім того, що у СКУ чинник нетривалого часу не конкретизується у часові рамки, а також міститься ще одна обставина, така як «непрацездатність або тяжка хвороба того з подружжя, хто потребує матеріальної допомоги, була прихована від другого з подружжя при реєстрації шлюбу».

Якщо ж той з подружжя, якому присудили право на утримання, що виплачується від другого з подружжя, вмирає або укладає новий шлюб, то виплата утримання припиняється. Хоча у разі смерті, право вимагати виплату заборгованості по утриманню переходить до спадкоємців померлого [106]. На нашу думку, було б доречним зазначити це і в СКУ, тому що це б конкретизувало право спадкоємців на отримання відповідної заборгованості по утриманню. Це означає, що при подачі позову до суду з цього питання, можна було б спиратись на відповідне положення правової норми, яка стосується саме права на утримання подружжя після розірвання шлюбу.

У Литовському Цивільному кодексі також зазначається, що за умови розірвання нового шлюбу, набувається право вимагати відновлення виплати утримання, якщо той з подружжя, хто потребує утримання виховує дитину від попереднього шлюбу або доглядає за дитиною-інвалідом від попереднього шлюбу [106]. У всіх інших випадках обов'язок у одного з подружжя від

подальшого, наступного шлюбу щодо утримання другого з подружжя з'являється раніше, ніж такий обов'язок у одного чи іншого подружжя від попереднього шлюбу. Ця норма є спільною з українським законодавством, а саме - у ст. 82 СКУ зазначається, що “право одного з подружжя на утримання, а також право на утримання, яке особа має після розірвання шлюбу, припиняється у разі поновлення його працездатності, а також реєстрації з ним повторного шлюбу”.

Цікавим видається й досвід Казахстану в контексті відповідальності за ухилення від надання утримання. Щодо правового закріплення відповідальності за ухилення від надання утримання, слід зазначити, що новим Кримінальним кодексом Республіки Казахстан від 3 липня 2014 законодавець вніс зміни в санкцію злісного ухилення від сплати аліментів на утримання неповнолітніх дітей і непрацездатних батьків, а саме- посилив покарання за ці злочини [107]. Тепер відповідно до ст. 139 КК Республіки Казахстан злісне ухилення батьків (строком більше 3 місяців) від уплати коштів на утримання неповнолітніх дітей за рішенням суду, а також дітей від утримання непрацездатних батьків карається обмеженням волі на строк до 2 років або позбавленням волі на той самий строк[107]. У даному випадку можна спостерігати ту ж саму правову колізію, що й в Україні, стосовно того, що відбувається звуження призначення покарання за злісну неуплату аліментів до рішення суду, яке їх призначає. Проте, казахська правова норма є ширшою за колом суб'єктів, адже включає в себе й утримання непрацездатних батьків, що в Україні виділяється у окрему статтю 165 ККУ.

Цікавою виглядає також правова система Китаю, що не належить суто до континентальної правової сім'ї, якій присвячений даний підрозділ наукової роботи, а належить до окремого китайського традиційного права. Проте, все ж, у ній містяться схожі риси врегулювання аліментних правовідносин із країнами, зазначеними вище. Китайською Народною Республікою (надалі- КНР) на державному рівні розроблені законодавчі норми, що забезпечують охорону прав жінок і дітей, рівність і взаємоповагу подружжя.

Так, у КНР аліментні зобов'язання, які регулюються Законом «Про шлюб» 1980 г., передбачає обов'язок годувати і виховувати своїх дітей, а повнолітні діти в свою чергу зобов'язані утримувати своїх батьків і надавати їм допомогу [108]. Якщо хтось з них не виконує своїх обов'язків, то діти або батьки мають право вимагати виконання цих зобов'язань. Відповідно до ст. 21, 37 Закону «Про шлюб», позашлюбні діти рівні у правах із дітьми, народженими у шлюбі. При невиконанні встановлених законом норм законодавства КНР ст. 261 Кримінального кодексу передбачає кримінальну відповідальність у вигляді позбавлення волі на строк до 5 років арешту[109].

Питання притягнення до відповідальності за несплату аліментів на дитину є важливим в контексті дослідження міжнародного досвіду. Аналізуючи норми кримінального законодавства країн далекого і ближнього зарубіжжя, що передбачають кримінальну відповідальність за злісне ухилення від сплати аліментів на утримання дітей і непрацездатних батьків, можна відзначити, що в законах багатьох країн законодавчо закріплені поняття і визначені критерії злісного ухилення. Межі покарання, передбачені за злісне ухилення від сплати аліментів, варіюються від більш м'якого (штрафу) до більш суворого (арешту, позбавлення волі), а також застосовуються додаткові види покарання, як, наприклад, у Франції.

Регламентація відповідальності за ухилення від сплати аліментів на утримання неповнолітніх дітей і непрацездатних батьків має свою специфіку в зарубіжних країнах з різними правовими системами. Вище було наведено особливості притягнення до відповідальності в різних європейських країнах, проте важливо зазначити також такий акт Європейського союзу, як Регламент № 44/2001 Ради ЄС про юрисдикцію, визнання і виконання судових рішень у цивільних і комерційних справах, що передбачає правове співробітництво з питань виплати аліментів на утримання дітей [110]. Його метою є усунення існуючих правових розбіжностей між державами Євросоюзу, що перешкоджають примусовому виконанню судових рішень щодо стягнення коштів на утримання дітей[110].

Багатьма країнами ЄС в Гаазі були підписані конвенції, які стосуються стягнення коштів на утримання дітей і обрання юрисдикції, що застосовуватиметься до таких правовідносин[110]. Це свідчить про динамічний характер аліментних відносин і те, що їх врегулювання не обмежується внутрішнім законодавством країн.

Проте, у багатьох країнах відсутні будь-які нормативи при визначенні розміру аліментів. У разі недосягнення угоди сторін щодо розміру і порядку сплати аліментів, в кожному конкретному випадку дані чинники визначає суд в залежності від матеріального, сімейного стану сторін, ступеня нужденності особи та інших істотних обставин. У деяких країнах розмір аліментів визначається виходячи з середніх витрат платника на утримання, роду його трудових занять, віку осіб, що мають право на утримання тощо.

3.2. Врегулювання аліментних правовідносин членів сім'ї у країнах із англосаксонською системою права

Велика Британія пропонує декілька способів встановлення домовленостей про утримання дітей: за договором, за розрахунком за допомогою спеціального сервісу з розрахунку утримання дітей уповноваженим державним органом (Child Maintenance Service), через суд [111].

Особливістю договорів про утримання дітей у Великобританії є те, що суд встановлює розмір аліментів у залежності від особливостей кожної справи, коли детально досліджуються фінансові витрати подружжя, дохід та наявність у спільній власності рухомого і нерухомого майна. За умови, якщо сторони дійшли згоди щодо суми аліментів, строків їх сплати та інших обставин та вирішили укласти аліментний договір (child maintenance agreement), вони мають зареєструвати його в суді. Отриманий судовий наказ є засобом стягнення при невиконанні зобов'язання [112].

Важливим аспектом правовідносин по утриманню є і стягнення аліментів. У Великобританії цим займається спеціальне Агентство по

стягненню коштів на утримання дітей (Child Support Agency), яке є державним органом і має особливі повноваження для примусового виконання рішень щодо батьків боржників[113, с. 3].

Злісне невиконання боржником судового рішення про виплату аліментів не тільки є самостійним складом злочину, але також включає в себе такий склад злочину, як неповага до суду, і передбачає за це додаткові види покарання. Якщо боржник виплачує аліменти не в повному обсязі або взагалі відмовляється від їх виплати, то за заявою Агентства по стягненню коштів на утримання дітей судом видається наказ про арешт боржника. Арешт призначається на певний термін або до виконання боржником судового рішення [114]. Санкцією, передбаченою законодавством Англії за злісне невиконання аліментних зобов'язань, є тюремне ув'язнення на термін не більше 15 міс. Дана міра призначається у випадках постійного, систематичного невиконання судових приписів[114].

У правозастосовчій практиці Англії і Уельсу зустрічаються і інші заходи примусового впливу на боржника. Наприклад, Агентство по стягненню коштів на утримання дітей має право просити суд видати наказ про позбавлення особи, яка не виконує зобов'язання з утримання дитини, права отримувати проїзні документи (паспорт, закордонний паспорт або посвідчення особи), а також водійських прав. Застосування даних обмежень не звільняє боржника від обов'язку сплачувати аліменти на утримання дітей. Також в Англії і Уельсі існує практика накладання обмежень на покидання житла. У разі винесення суддею наказу про примусове стягнення аліментів, особа, що уникає виконання покладених на нього обов'язків, має залишатися в запропонованому місці в певний період часу [115].

Щодо утримання подружжя у Сполученому Королівстві, воно залежить головним чином від потреб одержувача, його здатності отримувати дохід і власного доходу того, хто потенційно надаватиме таке утримання. тже, немає встановленої формули, за якою воно вираховується[116]. Утримання може виплачуватися на регулярній основі, зазвичай щомісяця, або може бути сплачено як одноразова сума [116]. Цей підхід призводить до того, що кожен з

подружжя стає фінансово незалежним від іншого і не може здійснювати різного роду матеріальні обмеження проти іншого. Це поняття відоме як «чиста перерва» («clean break»)[117]. Однією з переваг чистої перерви є те, що вона приносить фінансову впевненість обом сторонам, адже після сплати цієї одноразової суми ніякі подальші заяви і вимоги не можуть бути пред'явлені. Значним недоліком є те, що одноразова сума не може бути збільшена пізніше, якщо, наприклад, одержувач захворів і більше не може працювати й відповідно мати кошти для існування[117].

Хоча, все ж варто відзначити, що такий підхід є дуже зручним і звільняє платників аліментів, як на дитину, так і на іншого з подружжя, від необхідності сплачувати кошти на регулярній основі протягом тривалого часу. В українському законодавстві такий варіант не передбачений, але водночас не заборонений. Теоретично одномоментну сплату відповідної суми, про яку домовились сторони, можна передбачити у аліментному договорі і тоді платник у подальшому буде звільнений від зобов'язань. З іншого боку, через те, що законодавчо цей процес не врегульований і немає специфічних формул вирахування цих одноразових сум, теоретично це може призвести до спекуляцій, і як наслідок – недоотримання подружжям тих коштів, які вони б могли отримати за законом.

У США справи про аліменти не виключені з підсудності судових органів, але у більшості випадків якомога більше проблем вирішуються у позасудовому порядку, шляхом укладання аліментних договорів. У якості заходу по врегулюванню суперечок по утриманню є досить поширеною медіація, однак за умови, якщо сторони можуть дійти взаємної згоди.

Варто зазначити, що судове врегулювання аліментних правовідносин у Сполучених Штатах, не зважаючи на один з найвищих рівнів правосуддя у світі, довгий час досить активно піддавалось критиці. Так, Синтія Лі Старнс, професор права Мічіганського Університету, назвала процес судового розірвання шлюбу “зручним засобом утилізації старих і використаних дружин”[118, с.139].

Цікаво, що у багатьох штатах аліментне законодавство передбачає можливість отримання аліментів лише жінками через історичний обов'язок чоловіка утримувати свою дружину, отже можна спостерігати ознаки звичаєвого права у аліментних відносинах. Проте, Верховний Суд США визнав неконституційність цих законів, адже вони породжують статеву дискримінацію і тим самим порушують положення XIV поправки до Конституції США щодо принципу рівності [119].

Як зазначає В. Бернхем, практика правозастосування щодо утримання колишнього подружжя не така поширена, як в минулому [120, с. 22]. У штаті Техас аліменти щодо даної категорії осіб не визнаються взагалі [121]. У інших штатах законодавство чітко встановлює обставини, за яких може відбуватись присудження аліментів на утримання колишнього подружжя [120, с. 23].

Отже, щодо надання утримання після розірвання шлюбу, у параграфі 308 Уніфікованого закону про шлюб та розлучення зазначені наступні чинники, які мають братися до уваги судом при прийнятті рішення щодо доцільності вимоги позивача отримувати аліменти: фінансові ресурси сторони, що вимагає аліменти; спроможність працювати і отримувати дохід; час, необхідний позивачеві для працевлаштування; рівень життя під час шлюбу; його тривалість; вік, фізичний і психологічний стан позивача; фінансове положення потенційного платника аліментів [122]. Для порівняння – в Україні перелік цих факторів і умов, за якими є підстави вимагати утримання, є доволі вужчим.

Утримання неповнолітніх дітей і непрацездатних батьків, а також відповідальність за невиконання цих зобов'язань в США регулюються нормами не тільки сімейного, а і кримінального права, адже у США більше половини шлюбів розпадаються [123], і до питань виховання та утримання дітей держава ставиться дуже серйозно. В основному аліментні платежі нараховуються в залежності від зарплати і розраховуються за допомогою складних математичних формул. Однак в одних штатах аліменти на одну дитину можуть становити близько 20% заробітка, а в деяких випадках можуть набагато перевищувати реальний дохід платника [124].

В середньому штатах цей розмір становить 9-10% [124]. Законодавством США передбачена відповідальність за злісну несплату аліментів на утримання дітей, зокрема федеральний кримінальний закон передбачає покарання у вигляді позбавлення волі на строк до 6 місяців і штрафу, за умови, якщо борг по аліментам перевищує 5000 доларів і прострочення по утриманню перевищує 1 рік, а також позбавлення волі на строк до 2 років і штрафу, за умови, якщо борг по аліментам перевищує 10 000 доларів і прострочення по утриманню перевищує 2 роки [125].

Наприклад, у Каліфорнії визначення судом наявності і розміру аліментного зобов'язання дітей щодо батьків здійснюється в залежності від наявності у них коштів. Такі юридичні факти визначаються на розсуд суду [126]. Отже, критерій наявності коштів так само, як і в деяких інших державах, не встановлений на нормативному рівні. Визначення судом розміру аліментних обов'язки дітей детально розкрито в § 4404 Каліфорнійського Сімейного кодексу, де каліфорнійський законодавець привів докладний перелік факторів, окрім наявності коштів, які повинні бути враховані судом при визначенні розміру аліментів. Причому окремі з них дуже схожі на ті, що можна виявити і в законодавстві інших країн, зокрема нашої. Серед них такі, як можливість отримання доходів і наявність матеріальної потреби (*earning capacity and needs*), розмір зобов'язань і майна (*obligations and assets*); вік і стан здоров'я, рівень життя, й інші фактори [126].

Варто зазначити, що у США такі способи вирішення спорів, як переговори у сфері сімейного права, користуються попитом. Тенденція надання широкого спектру механізмів врегулювання суперечок підтримується також і Звітом Комісії з реформування законодавства 2010 року. Громадяни повинні мати повноваження знаходити задовільне рішення своєї проблеми, що включає можливість судового розгляду, але як частини ширшого кола варіантів вибору [127].

У цій тезі можна прослідкувати зв'язок із договірним регулюванням сімейних правовідносин. Можна висунути припущення, що у США громадяни

віддають перевагу переговорам і договірному врегулюванню, тому що це ефективних способів, який є більш гнучким, швидким і таким, що допомагає зекономити кошти, в порівнянні з судовим врегулюванням. Отже, вважаємо за потрібне висловити думку щодо надання громадянами переваги саме укладанню договорів при вирішенні аліментних відносин, зважаючи на всі переваги цього способу.

Зазначена вище ідея щодо важливості правильного ведення переговорів як так званої стадії договірної врегулювання підтверджується й думкою Т. Р. Федосєєвої, яка наголошує на важливості позасудових способів вирішення саме для сімейних справ, тому що сімейні відносини, зокрема аліментні, будуються на паритетних засадах, а отже потребують такого порядку їх врегулювання, за якого була б дотримана емоційна рівновага і забезпечувався індивідуальний підхід, мінімізоване публічне втручання [128, с. 127]. Специфіка сімейних правовідносин полягає у своєрідному виокремленні від держави, незважаючи на те, що значне коло таких відносин нею охороняється і регулюється. Безперечно, мирне договірне вирішення питань утримання є ефективним механізмом не тільки встановлення прав і обов'язків, гарантованих державою, а й охорони прав осіб, які потребують матеріальної допомоги.

Загалом необхідно зазначити що вирішення правовідносин по утриманню членів сім'ї в Україні і в інших європейських країнах схиляється до переваги договірної врегулювання, переговорів над судовим розглядом аліментних справ. Беззаперечно ця тенденція є позитивною, і, як доречно зазначає Чепис О. І., цей прогрес полягає у зміні самої концепції регулювання за напрямком розширення свободи волевиявлення сторін у таких правовідносинах, і переважному використанні приватно-правових методів і механізмів [129, с. 218].

Функціональне призначення переговорів має в основі залежність учасників один від одного, а отже їх метою є не встановлення права, а пошук компромісу задля задоволення спільного інтересу і мети. Отже, частковий збіг і розходження інтересів є особливістю переговорів, тому що при вирішенні

справи в суді все ж спостерігається конкуренція, змагання, протиборство і конфронтація [130, с. 31]. Це означає, що варто віддавати перевагу саме переговорам і договірному регулюванню аліментних правовідносин, зважаючи на успішну практику зарубіжного досвіду і широкий спектр його позитивних рис.

* * *

За прикладом деяких країн із прецедентним правом, зручно було б ввести у практику виплату одноразової суми на утримання дитини або одного з подружжя після розірвання шлюбу, для чого необхідно врегулювання порядку вчинення таких дій. Хоча, ця концепція і не позбавлена недоліків, вона забезпечує реальне виконання батьками або іншими членами сім'ї своїх обов'язків, а також узгоджується із засадою свободи договору та положеннями ст. 8, 9 СКУ. Водночас, важливим є правильне складання договору, що має бути детальним і чітким, зокрема, він мав би включати в себе порядок сплати аліментів, що є предметом договору.

Враховуючи загальносвітову тенденцію до надання переваги саме договірному регулюванню аліментних правовідносин над судовим, слід зробити висновок щодо того, що загалом договірне врегулювання є більш ефективним механізмом, аніж судовий захист, адже воно економить час, ресурси і гроші.

Аналіз основних засобів врегулювання відносин з утримання у таких країнах, як Німеччина, Франція, РФ, Естонія, Білорусь, Литва, Казахстан, КНР, Великобританія, Сполучені Штати Америки зумовив наявність в українському правовому регулюванні як спільних, так і відмінних рис, зазначених у розділі 3. А саме, з деякими країнами (Німеччина, Франція, РФ, Естонія, Литва) спільними були: порядок укладання договору про утримання, наявність обов'язку повнолітніх дітей утримувати своїх батьків, спільні кола обставин, які враховуються судами при встановленні права на отримання аліментів, схожі повноваження органів, уповноважених здійснювати контроль за цільовим використанням аліментних коштів. До відмінних рис можна віднести: передбачена у таких країнах, як Німеччина, США, Великобританія, виплата

одноразової суми в якості утримання, яка відсутня в Україні, різні санкції за ухилення від сплати аліментів, різні максимальні строки, впродовж яких після розірвання шлюбу може присуджуватись утримання, різні методики вирахування аліментів, відсутність у деяких країнах обов'язку по утриманню батьками повнолітніх дітей, які продовжують навчання.

Варто зауважити, що правове регулювання аліментних правовідносин членів сім'ї відповідає міжнародним стандартам та характеризується дотриманням прав їх учасників, широким колом механізмів захисту порушених прав і чітким законодавчим окресленням.

ВИСНОВКИ

У цій магістерській роботі ми дослідили різні механізми правового регулювання аліментних правовідносин і захисту порушених прав, такі як судове і договірне врегулювання. За результатами проведеного дослідження можна зробити наступні висновки.

Було досліджено історію виникнення аліментних відносин та їх врегулювання і вдосконалено запропонований Є. Д. Ханович історичний поділ на етапи аліментних відносин наступним чином:

- 1) ранні часи Київської Русі (до початку феодальної роздробленості);
- 2) пізні часи Київської Русі і перебування у складі Московського царства (Руська Правда, Псковська судна грамота, Соборне Уложення);
- 3) Литовсько-польська доба (Литовські статuti, Магдебурзьке право);
- 4) період Гетьманщини (звичаєве та канонічне право);
- 5) часи перебування України у складі Російської імперії та Австро-Угорщини кінця XVIII століття – початку XX століття («Права, за якими судиться малоросійський народ», «Зібрання малоросійських прав»);
- 6) радянський період (Кодекс законів про акти громадянського стану, сім'ю та опіку, Кодекс законів про сім'ю, опіку, шлюб і акти громадянського стану УСРР);
- 7) сучасність (1991 рік– сьогодні).

У СКУ немає визначення поняття «аліменти», і іноді аліменти ототожнюються з утриманням. Щодо різниці між «аліментами» і «утриманням», серед науковців також відсутня єдина позиція. Проте, вважаємо доречним притримуватися тієї позиції, що поняття «утримання» є ширшим, ніж «аліменти» і трансформується у останнє через наявність нормативно визначеного обов'язку щодо надання матеріальної допомоги особам, які її потребують.

Запропоновані Г. Матвеєвим ознаки членів сім'ї як учасників аліментних правовідносин найбільш глибоко охоплюють досліджуваний суб'єктний склад.

Разом з тим, пропонується наступне, більш конкретизоване бачення ознак членів сім'ї: зв'язок осіб між собою шлюбом або спорідненістю або такий зв'язок у минулому; обов'язок по наданню взаємної матеріальної та моральної підтримки; наявність дітей; наявність взаємних особистих, майнових прав і обов'язків; спільне проживання учасників або спільне проживання в минулому; сімейно-побутове об'єднання та ведення спільного господарства або таке об'єднання у минулому. Але важливо зауважити, що суб'єкти аліментних правовідносин не обов'язково мають характеризуватися всіма цими ознаками.

Аліментний договір є дієвою формою волевиявлення аліментозобов'язаної особи щодо добровільного виконання свого аліментного обов'язку на договірних засадах. Тобто, він є правовою формою перетворення аліментного обов'язку в аліментне зобов'язання. Зміст аліментного договору також має не останнє значення при визначенні його ефективності в контексті реального забезпечення прав і обов'язків сторін, що його уклали. На основі правових позицій науковців і законодавства, яке регулює питання аліментного договору, було узагальнено, що аліментний договір як особливий вид сімейних договорів передбачає вимоги до його змісту: чітке визначення предмета договору, що можна вважати підставою виникнення аліментного зобов'язання в рамках конкретних сімейних правовідносин, умови його виконання (наприклад, розмір, спосіб і строки), що відповідають правовій сутності таких правовідносин.

Може здатися, що через те, що процедура укладення такого договору не досить чітко окреслена законодавцем, зокрема у СКУ, відсутні механізми захисту виконання договорів. Але виходячи з того факту, що аліменти за договором не можуть бути менші, ніж нормативно визначені розміри, відповідальність за їх несплату також має бути передбачена. Заборгованість може стягуватись на підставі виконавчого напису нотаріуса. Обов'язковість нотаріального посвідчення аліментних договорів прямо передбачена законодавством і її невиконання призводить до недійсності правочину.

Запропоновано внести зміни до ККУ в диспозиції статті 164, для того щоб певним чином «прирівняти» два механізми врегулювання аліментних правовідносин членів сім'ї - договірне і судове врегулювання, адже на даний момент диспозиція цієї статті є занадто вузькою і передбачає настання кримінальної відповідальності тільки при невиконанні рішення суду зі сплати аліментів. Пропонується наступне формулювання редакції статті 164 ККУ: «Злісне ухилення від сплати встановлених рішенням суду або договором коштів на утримання дітей (аліментів), а також злісне ухилення батьків від утримання неповнолітніх або непрацездатних дітей, що перебувають на їх утриманні, - карається громадськими роботами на строк від вісімдесяти до ста двадцяти годин або арештом на строк до трьох місяців, або обмеженням волі на строк до двох років».

Структуровано процесуальний порядок звернення до суду з питань утримання, особливості обрання проваджень. На прикладах судової практики було виокремлено проблемні питання судового врегулювання аліментних правовідносин членів сім'ї, основними з яких є неможливість перевірити місцезнаходження боржника при наказному провадженні і зловживання процесуальними правами, а також відсутність механізму відповідальності за нецільове використання аліментних коштів. У роботі також було проаналізовано основні аспекти врегулювання аліментних правовідносин членів сім'ї у країнах із континентальною і англосаксонською системами права і співставлено різноманітні особливості із національною практикою.

Врегулювання аліментних правовідносин в Україні має як спільні, так і відмінні риси з іноземною правозастосовною практикою, але правове регулювання відносин по утриманню членів сім'ї в основному відповідає міжнародним стандартам, є чітким, лаконічним і таким, що відповідає дотриманню прав людини.

На основі міжнародного досвіду вважаємо за можливе внести такі пропозиції щодо вдосконалення національного законодавства:

1. Подовжити максимальний строк, який наразі становить 3 роки, за який при утриманні одного з подружжя після розірвання шлюбу інший за рішенням суду матиме обов'язок компенсувати фінансову невідповідність, яка буде створена розірванням шлюбу відповідно до рівня життя кожного з подружжя до 8 років.

2. Ввести в практику виплату одноразової суми на утримання дитини або одного з подружжя після розірвання шлюбу. Для цього необхідно врегулювання основних вимог до порядку вчинення таких дій, щоб дотримувалися права осіб, які мають потребу у матеріальній допомозі.

3. Конкретизувати поняття «злісне ухилення від сплати аліментів» до визначення строків, з яких ухилення вважатиметься злісним, тому що наразі це є оціночним поняттям.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Сімейний Кодекс України: Закон України від від 10.01.2002 № 2947-III/
URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14> (дата звернення 25.02.2021 року)
2. Фурман А. В., Підгурська В. В. Історія соціальної роботи. Навчальний посібник. Тернопіль: ТНЕУ. 2014. 174 с.
3. Захарченко П. П. Історія держави і права України: Підручник. К: Атіка. 2005. 368 с.
4. Титов Ю. П. Хрестоматия по истории государства и права России. М.: «ПРОСПЕКТ», 1997. 472 с.
5. Соборное уложение 1649 года.
URL: <http://www.hist.msu.ru/ER/Text/1649.htm>. (дата звернення 25.02.2021 року)
6. Ліпак Г. М. Вплив литовських статутів на шлюбно-сімейне законодавство російської імперії. Європейські перспективи. 2013. № 10. С. 31-35. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/evpe_2013_10_7. (дата звернення 25.02.2021 року)
7. Іванов В. М. Історія держави і права України: Підручник. К.: МАУП, 2007. 552 с.
8. Права, за якими судиться малоросійський народ 1743 р. / за заг. ред. Ю. С. Шемшученко. К: НАН України, Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького, Ін-т укр. археографії та джерелознав. ім. М. С. Грушевського, 1997. 547 с.
9. Собрание малороссийских прав 1807 г. / за заг. ред. А. Н. Мироненко, Б. М. Бабий. К.: Наукова думка, 1993. 368 с.
10. Енциклопедія історії України: Т. 3: Е - Й / за ред.: В. А. Смолій та ін. НАН України. К.: В-во "Наукова думка", 2005. 672 с.
11. Васильев А. А. Проблемные вопросы принудительного взыскания алиментов и альтернативные пути сохранения благополучия детей. Практика исполнительного производства: електрон. науч. проф. изд. 2014. Вып. № 3.

- URL:<https://wiselawyer.ru/poleznoe/74338-problemnye-voprosy-prinuditelnogo-vzyskaniya-alimentov-alternativnye-puti> (дата звернення 05.04.2021 року)
12. Рябова Д. О. Алиментные обязательства родителей по содержанию детей: проблемы теории и практики. Миасс: ЮУрГУ, МиЭУП-429. с. 76 URL: https://dspace.susu.ru/xmlui/bitstream/handle/0001.74/19036/2017_429_ryabovado.pdf?sequence=1 (дата звернення 05.04.2021 року)
  13. Красвітна Т. П. Генезис зобов'язання подружжя з утримання. Підприємництво, господарство і право. 2018. № 8. С. 28–32. URL: http://dspace.univd.edu.ua/xmlui/bitstream/handle/123456789/8829/Henezys%20zoboviazannia%20podruzzhzia_Krasvitna_2018.pdf?sequence=1&isAllowed=y (дата звернення 05.04.2021 року)
  14. Кодекс законів про сім'ю, опіку, шлюб і про акти громадянського стану Затверджений 3-ою сесією Центрального Виконавчого комітету Української РСР 31 травня 1926 року; офіційний текст зі змінами і доповненнями на 1 липня 1949 р., з постатейними матеріалами та додатками: Держвидав політ. літ-ри УРСР. 1949. 127 с.
  15. Шершньова О. А. Правове регулювання правовідносин утримання (аліментування): термінологічна проблема. Актуальні проблеми міжнародних відносин. 2013. № 114 (Частина II). С. 67.
  16. Основы законодательства Союза ССР и союзных республик о браке и семье от 27 июня 1968 г. № 2834-VII. Ведомости Верховного Совета СССР, 1968. 241 с.
  17. Кодекс про шлюб та сім'ю УРСР від 20 червня 1969 р. № 2006-VII. Відомості Верховної Ради УРСР. 1969. № 26. 204 с.
  18. Ханович Є. Д. Правове регулювання аліментних зобов'язань батьків по утриманню дітей дис. ... к-н юрид. наук Київ. 2019. 229 с. URL: http://elar.naiu.kiev.ua/bitstream/123456789/14722/1/dysertatsia_khanovych.pdf (дата звернення 01.03.2021 року)
  19. Нечаева А. М. Семейное право: учебник для академического бакалавриата. М.: Издательство Юрайт, 2015. 303 с.

20. Голубовська І. О., Шовковий В. М., Лефтерова О. М. та ін. Багатомовний юридичний словник-довідник. К.: Видавничо-поліграфічний центр "Київський університет", 2012. 543 с.
21. Сапейко Л. В. Аліменти дітям та батькам: монографія / Л.В. Сапейко, В. А. Кройтор. Харків: Еспада, 2008. 160 с.
22. Миронюк С. А. Сімейне право: конспект лекцій. Дніпропетровськ: Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ, 2016. 22 с.
23. Дерій О. О. Поняття аліментного зобов'язання. Держава і право. Юридичні і політичні науки. 2013. Вип. 59. С. 282-287. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/dip_2013_59_48 (дата звернення 05.04.2021 року)
24. Красицька Л. В. Проблеми здійснення та захисту особистих та майнових прав батьків і дітей : дис. ... д-ра юрид. наук. Вінниця, 2015. 496 с.
25. Труба В. І. Аліментні правовідносини: види та правова природа. Вісник НУ ім. І.І. Мечникова. 2014. №3 (24). С. 44-49.
26. Иоффе О. Советское гражданское право. Т. 3. Л.: Издательство Ленинградского университета, 1965. 494 с.
27. Цивільний кодекс України: Закон України від 16.01.2003 № 435- IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15> (дата звернення 28.02.2021 року)
28. Труба В.І. Обов'язок матері, батька утримувати дитину та його виконання. с. 64-67
URL: <http://dspace.onu.edu.ua:8080/bitstream/123456789/19970/1/64-67.pdf> (дата звернення 28.02.2021 року)
29. Сімейне право України: підручник / за ред. В.С. Гопанчука. К.: Істина, 2002. 304 с.
30. Мананкова Р. П. Правовой статус членов семьи по советскому семейному законодательству / под ред. Б.Л. Хаскельберга. Томск: Изд-во Томск. ун-та, 1991. 232 с.
31. Дутко А. О. Поняття та ознаки сім'ї за законодавством України. Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. серія

- юридична. 2014. Вип. 3. С. 99-108. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvlduvs_2014_3_12 (дата звернення 28.02.2021 року)
- 32.Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційними поданнями Служби безпеки України, Державного комітету нафтової, газової та нафтопереробної промисловості України, Міністерства фінансів України щодо офіційного тлумачення положень пункту 6 статті 12 Закону України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей», частин четвертої і п'ятої статті 22 Закону України «Про міліцію» та частини шостої статті 22 Закону України «Про пожежну безпеку» від 03.06.1999 р. № 5-рп/1999. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v005p710-99> (дата звернення 01.03.2021 року)
- 33.Дзера І. Сімейне право України : підручник / за заг. ред. : Т. В. Боднар,. В. Дзери. Київ : Юрінком Інтер, 2016. 54-72 с. 90
34. Афанасьєва Л. А. Аліментні правовідносини в Україні. Монографія / МВС України, Луг. держ. ун-т внутр. справ. - Луганськ: РВВ ЛДУВС, 2006. 222 с.
- 35.Ватрас В.А. До питання про поняття суб'єкта сімейних правовідносин. Вісник Хмельницького інституту регіонального управління та права.2003. №2. С. 65-69.
- 36.Слепакова А.В. Правоотношения собственности супругов. М.: Издательство «Статут», 2005. 444 с.
- 37.Михайлюк О. Договір подружжя про надання утримання. Питання розвитку приватного права. № 2. 2015. 19-25 с. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/urykr_2015_2_5 (дата звернення 01.03.2021 року)
- 38.Антокольская М. В. Семейное право: учебник / Антокольская М. В. М.: Юристъ, 2002. 336 с.

39. Конституція України: Закон від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр> (дата звернення 08.03.2021 року)
40. Про ратифікацію Конвенції про права дитини: Закон України від 27 лютого 1991 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/789-12> (дата звернення 08.03.2021 року)
41. Генеральна Асамблея ООН, Конвенція про права дитини. Прийнята резолюцією 44/25 Генеральної Асамблеї від 20 листопада 1989 року. URL: <https://www.ohchr.org/en/professionalinterest/pages/crc.aspx> (дата звернення 08.03.2021 року)
42. Біленко М. С. Загальні положення про договір як цивілістичну конструкцію. Юридична Україна. 2014. № 8 (140). С. 35-40.
43. Юнін О. С. Стягнення заборгованості по аліментах та притягнення боржника до відповідальності за невиконання аліментних обов'язків: проблеми теорії та практики. Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ. 2017. № 1. С. 132-139. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvdduvs_2017_1_20 (дата звернення 01.03.2021 року)
44. Овчатова-Редько А. О. Майнові правовідносини жінки та чоловіка, які перебувають у фактичному шлюбі, за законодавством України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Одеса, 2009. 19 с.
45. Гофман Ю. В. Договір про сплату аліментів на дитину як різновид цивільних договорів у сімейному праві України. Наше право. 2015. № 1. С. 127-132. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nashp_2015_1_24 (дата звернення 01.03.2021 року)
46. Цивільне право України: навчальний посібник / кол. авторів; за ред. Г.Б. Яновицької, В. О. Кучера. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2011. 468 с.
47. Розгон О. В. Договори у сімейному праві України: монографія / . В. Розгон. К.: Ін Юре, 2018. 301 с.

48. Явор А. Договір як юридичний факт у сімейному праві. Вісник Національної академії правових наук України. 2014. № 4 (79). С. 123-132.
49. Суханов Е. А. Гражданское право: учебник: в 2-х т./ М.: Бек, 2000. том 2. полутом 1. 860 с.
50. Розгон О.В. Особливості договору про припинення права на аліменти для дитини у зв'язку з передачею права власності на нерухомість. Мала енциклопедія нотаріуса. 2013. № 6. С.138-144.
51. Сімейне право України: підручник / Л. М. Баранова, В. І. Борисова, І. В. Жилінкова та ін.; за заг. ред. В. І. Борисової та І. В. Жилінкової. К.: Юрінком Інтер, 2004. 200 с.
52. Усачева Е. А. Соглашение об уплате алиментов существенные условия договора и реквизиты исполнительного документа. Актуальные проблемы российского права. 2015 №5 (54) 82.
53. Романенко І. Г. Ефективні способи забезпечення виконання аліментного договору. Цивілістична процесуальна думка. 2017. № 1. С. 34-37.: URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/tsprv_2017_1_10 (дата звернення 01.03.2021 року)
54. Андрущенко Т. С. Процедура нотаріального посвідчення аліментних договорів : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03. Київ, 2015. 215 с.
55. Про Державний бюджет України на 2021 рік: Закон України від 14.12.2020 № 1082-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1082-20#Text> (дата звернення 10.03.2021 року)
56. Про затвердження Порядку вчинення нотаріальних дій нотаріусами України: Наказ Міністерства юстиції України від 22.02.2012 року № 296/5 URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0282-12> (дата звернення 10.03.2021 року)
57. Про нотаріат : Закон України від 02 вересня 1993 р. № 3425-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3425-12> (дата звернення 12.03.2021 року)
58. Верховець К. С. Щодо питання зміни та припинення договору про сплату аліментів на дитину. Часопис цивілістики. 2014. Вип. 17. С. 176-179.

URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Chac_2014_17_37 (дата звернення 12.03.2021 року)

59.Рішення Апеляційного суду міста Києва від 10 квітня 2014 року у справі № 22-ц/796/1197/2014.

URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/38310802> (дата звернення 12.03.2020 року)

60.Ухвала Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 12 травня 2014 року у справі № 6-19756ск14. 93

URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/38668930> (дата звернення 13.03.2020 року)

61.Рішення Апеляційного суду Одеської області від 27 січня 2011 року у справі № 22ц-1526/2011. URL:

<http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/14646039> (дата звернення 13.03.2020 року)

62.Фурса С. Я. Сімейне право. Нотаріат. Адвокатура. Суд: Наук-практ. посіб.: у 2 кн. 1 частина. С.Я. Фурса, Л. Ю. Драгнієвич, . С. Пульнева, Є. І. Фурса. К.: Вид. Фурса С. Я., 2005. 894 с.

63.Таш'ян Р. І. Договір про припинення права на аліменти для дитини у зв'язку з передачею права власності на нерухоме майно. Проблеми законності : акад. зб. наук. пр. 2010. № 110. С. 64-73.

64.Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 р. № 2341-III зі змінами та доповненнями.

URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14> (дата звернення 13.03.2021 року)

65.Ждан М. Д., Кузнецов І. А. Прогалини у законодавстві України щодо виконання батьками обов'язку по утриманню дитини. Збірник наукових праць Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди «ПРАВО». 2011. № 17. С. 40–45.

- 66.Єфіменко Л. В. Правове регулювання відносин за участю інших, крім батьків та дітей, членів сім'ї та родичів. Юридична Україна. 2015. № 4–5. С. 26–54.
67. Епрікян А. Аліментні обов'язки інших членів сім'ї та родичів: проблемні аспекти. Підприємництво, господарство і право. 2018. № 2. С. 20-23.
- 68.Сімейне право України: підручник / за ред. Ю. С. Червоного. К.: Істина, 2004. 400 с.
- 69.Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування: Закон України від 09.07.2003 р. № 1058-IV зі змінами та доповненнями. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1058-15> (дата звернення 14.03.2020 року)
- 70.Постанова Пленуму Верховного Суду України від 15.05.2006 «Про застосування судами окремих норм Сімейного кодексу України при розгляді справ щодо батьківства, материнства та стягнення аліментів». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0003700-06> (дата звернення 16.03.2021 року)
71. Мороз В. Аліментний договір: взаєморозуміння батьків чи важіль впливу у сімейних відносинах. Юридична газета. 2016. №29-30. С. 16-17
- 72.Підготовка до судового розгляду справ, що виникають зі шлюбно-сімейних відносин/ Л.Є. Гузь, М.С. Лайкова, А. В. Сербіна. Харків. Фактор, 2014. 96 с.
73. Цивільний процесуальний кодекс України: Закон України від 18.03.2004 № 1618-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15> (дата звернення 28.02.2021 року)
74. Свідерська М. В. Правове регулювання підстав для відмови у прийнятті заяви про видачу судового наказу / М. В. Свідерська // Підприємництво, господарство і право. – 2007. – № 12. – С. 64–67
- 75.Ухвала Фастівського міськрайонного суду Київської області від 15.08.2019 року по справі № 381/2745/19. URL:

<http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/83679020> (дата звернення 14.03.2021 року)

76. Ухвала Апеляційного суду міста Києва від 01.06.2018 у справі №755/15410/16-ц. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/74407489> (дата звернення 16.03.2021 року).
77. Про державне мито: Декрет Кабінету Міністрів України від 21.01.1993 № 7-93. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/7-93> (дата звернення 20.03.2021 року)
78. Угриновська О., Гембара Г. Спрошене позовне провадження: законодавча регламентація та проблеми судової практики. Підприємництво, господарство і право : науково-практичний господарсько-правовий журнал. 2018. №12. С. 85–89.
79. Тітов М.Ю., Коротенко Т.Ф. Спрошене позовне провадження: новий досвід. Узагальнення судової практики на прикладі болонського районного суду міста Києва. Малозначні спори: європейський та український досвід вирішення: збірник наукових праць учасників Міжнародної науково-практичної конференції, 23–24 листопада 2018 р., Київ, Україна / за заг. ред. І. Ізарової, Р. Флейшара, Р. Ханік-Посполітак. Київ : Дакор, 2018. С. 172–186.
80. Рішення Жовтневого районного суду м. Дніпропетровська від 19.02.2018 р. у справі № 201/125/18
URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/72438634> (дата звернення 16.03.2021 року)
81. Постанова Верховного Суду від 23 січня 2019 року у справі № 346/103/17 (провадження № 61-20178св18)
URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/79516702> (дата звернення 16.03.2020 року)
82. Постанова Апеляційного суду Черкаської області від 05.07.2018 року у справі No 22-ц/793/1092/18.

URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/75184288> (дата звернення 16.03.2021 року)

83. Про затвердження Порядку здійснення органами опіки та піклування контролю за цільовим витрачанням аліментів на дитину: Наказ Міністерства соціальної політики від 15.11.2018 №1713. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0102-19> (дата звернення 16.03.2021 року)

84. Ухвала Верховного Суду від 29 березня 2019 року у справі № 175/1510/16 URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/81360269> (дата звернення 16.03.2021 року)

85. Рекомендація No R (95) 5 Комітету Міністрів Ради Європи державам членам щодо введення в дію та поліпшення функціонування систем та процедур оскарження у цивільних і торговельних справах від 07 лютого 1995 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_153 (дата звернення 16.03.2021 року)

86. Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Мала проти України», заява № 4436/07 від 03.07.2014. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_a23 (дата звернення 17.03.2021 року)

87. Про виконавче провадження: Закон України від 02.06.2016 No 1404-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1404-19> (дата звернення 17.03.2021 року)

88. Інструкція з організації примусового виконання рішень, затверджена наказом Міністерства юстиції України від 2 квітня 2012 р. № 512/5, зареєстрована в Міністерстві юстиції України 2 квітня 2012 р. за No 489/20802. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/z0489-12> (дата звернення 17.03.2021 року)

89. Лист Міністерства юстиції України та Адміністрації Державної прикордонної служби України «Щодо запровадження єдиного порядку

застосування державними виконавцями деяких норм чинного законодавства» від 27.05.2008.

URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v5-32323-08> (дата звернення 17.03.2021 року)

90. Про порядок виїзду з України і в'їзду в Україну громадян України: Закон України від 21.01.1994 № 3857-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3857-12> (дата звернення 17.03.2021 року)

91. Про затвердження Порядку призначення та виплати тимчасової державної допомоги дітям, батьки яких ухиляються від сплати аліментів, не мають можливості утримувати дитину або місце проживання їх невідоме: Постанова Кабінету Міністрів України від 22 лютого 2006 року № 189. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/189-2006-п#Text> (дата звернення 24.04.2021 року)

92. Красицька Л. В. Про деякі питання стягнення аліментів. Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції. 2018. С. 100-104.

93. German Civil Code (BGB)

URL: https://www.gesetze-im-internet.de/englisch_bgb (дата звернення 26.03.2021 року)

94. Про затвердження Порядку стягнення аліментів на дитину (дітей) у разі виїзду одного з батьків для постійного проживання в іноземній державі, з якою не укладено договір про подання правової допомоги: Постанова Кабінету Міністрів України від 19 серпня 2002 року № 1203. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1203-2002-п> (дата звернення 26.03.2021 року)

95. German Criminal Code (Strafgesetzbuch – StGB). URL: https://www.gesetze-iminternet.de/englisch_stgb/englisch_stgb.html (дата звернення 26.03.2021 року)

96. Морозова А.А. Особенности зарубежного опыта установления алиментных обязательств. Студенческий: электрон. научн. журн. 2019. №

- 24(68). URL: <https://sibac.info/journal/student/68/148372> (дата звернення 26.03.2021 року)
97. Семейный кодекс Российской Федерации от 29.12.1995 г. N 223-ФЗ (ред. от 04.11.2014) (с изм. и доп., вступ. в силу с 01.01.2015) //Собрание законодательства РФ., 01.01.1996.
98. Румянцева Н. С. Правоотношения супругов по взаимной материальной поддержке и по предоставлению содержания. Ученые записки Российского государственного социального университета. 2012. №5 (105). С. 176-181.
99. Гусев А. Развод по-русски: расторжение брака, раздел имущества, алименты. Ростов - на - Дону: Феникс, 2012. 251 с.
100. French Civil Code 2016. URL: <https://www.trans-lex.org/601101> (дата звернення 30.03.2021 року)
101. Авдеев Д.А., Борисов Н.А. Зарубежный опыт определения размера алиментов на несовершеннолетних детей: возможности имплементации в российское законодательство. Молодой ученый. 2018. №51. С.109-110.
102. French Penal Code. 22 July 1992. URL: <https://www.legal-tools.org/doc/418004/pdf/> (дата звернення 30.03.2021 року)
103. Закон Эстонской Республики «О семье» от 18.11.2009. URL: <https://v1.juristaitab.ee/ru/zakonodatelstvo/zakon-o-seme> (дата звернення 07.03 2021 року)
104. Кодекс Республики Беларусь о браке и семье: принят Палатой представителей 3 июня 1999 г. URL: https://online.zakon.kz/document/?doc_id=30414964#pos=5;-106 (дата звернення 07.03 2021 року)
105. Конституция Республики Беларусь 1994 года (с изменениями и дополнениями, принятыми на республиканских референдумах 24 ноября 1996 г. и 17 октября 2004 г.).

URL:<http://pravo.by/pravovaya-informatsiya/normativnye-dokumenty/konstitutsiyarespubliki-belarus/> (дата звернення 07.03 2021 року)

106. Civil Code of the Republic of Lithuania.

URL:<https://eseimas.lrs.lt/portal/legalActPrint/lt?jfwid=14f2280hqa&documentId=AIS.400592&category=TAD> (дата звернення 20.03 2021 року)

107. Уголовный кодекс Республики Казахстан 2014 г. URL:
<http://online.zakon.kz> (дата звернення 20.03 2021 року)

108. Закон КНР « О браке». URL:

https://chinalawinfo.ru/civil_law/law_marriage (дата звернення 10.12. 2020 року)

109. Уголовный Кодекс Китайской Народной Республики 1997 г.

URL:<http://ru.china-embassy.org/rus/zfhz/zgflyd/t1330730.htm> (дата звернення 24.04.2021 року)

110. Регламент № 44/2001 Ради ЄС про юрисдикцію, визнання і виконання судових рішень у цивільних і комерційних справах. URL:
https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_a84 (дата звернення 22.03.2021 року)

111. Use the Child Maintenance Service or Child Support Agency (CSA). URL:
<https://www.gov.uk/child-maintenance>. (дата звернення 22.03 2021 року)

112. How to make a family-based child maintenance arrangement. URL:
<https://www.citizensadvice.org.uk/family/children-and-young-people/child-maintenance/how-to-make-a-family-based-child-maintenance-arrangement/> (дата звернення 22.03 2021 року)

113. David Foster, Philip Loft. Child Maintenance: Child Support (Miscellaneous Amendments) Regulations 2019 (GB). Commons Library Briefing, 9 March 2020. P. 1-10.

114. Child Support Act 1991. URL:
<http://www.legislation.gov.uk/ukpga/1991/48/contents/enacted>. (дата звернення 07.03 2021 року)

115. Peculiarities of exacting alimony payments. August 26, 2011. URL: http://www.fssprus.ru/inter_razdel26/ (дата звернення 23.03 2021 року)
116. Lisa Burton-Durham. Spousal maintenance – what is it? Why do I have to pay it? How much and for how long? Family Law Partners. Feb, 2015. URL: <https://familylawpartners.co.uk/blog/spousal-maintenance-what-is-it-why-do-i-have-to-pay-it-how-much-and-for-how-long/> (дата звернення 07.03 2021 року)
117. James Stewart, Edward Floyd and Rebecca Dziobon. Family law in the UK (England and Wales): overview. Thomson Reuters Practical Law. URL: [https://uk.practicallaw.thomsonreuters.com/1-590-4465?transitionType=Default&contextData=\(sc.Default\)&firstPage=true&bhcp=1](https://uk.practicallaw.thomsonreuters.com/1-590-4465?transitionType=Default&contextData=(sc.Default)&firstPage=true&bhcp=1) (дата звернення 09.03 2021 року)
118. Cynthia Lee Starnes. Divorce and the Displaced Homemaker: A Discourse on Playing with Dolls, Partnership Buyouts and Dissociation Under No-Fault. University of Chicago Law Review. Vol. 67, No. 1, p. 72, 1993.
119. Orr v. Orr, 440 US 268 (1979). URL: <https://supreme.justia.com/cases/federal/us/440/268/> (дата звернення 23.03 2021 року)
120. Бернхем В. Правова система США: Питання сімейного права. Право США. 2012. № 1–2/2012. С. 22.
121. Tinsley v. Tinsley, 512 S.W.2d 74 (Tex.Civ.App. 1974). URL: <https://cite.case.law/sw2d/512/74/> (дата звернення 23.03 2021 року)
122. Uniform Marriage and Divorce Act. Uniform Laws Annotated. Vol. 9A. (§308). 1979.
123. Julissa Cruz. Divorce Rate in the U.S., 2011. U.S. Census Bureau, American Community Survey. 2011.
124. Laurence Kotlikoff. Crazy State Differences In Child Support. Forbes. Jul 19, 2018.
125. 18 U.S.C. § 228.

- URL:<https://www.justice.gov/criminal-ceos/citizens-guide-us-federal-law-child-support-enforcement> (дата звернення 23.03 2021 року)
126. California Code, Family Code - FAM § 4400-4405. URL: <http://www.search-california-law.com/research/section/ca/FAM/11.4.1/index.html> (дата звернення 23.03 2020 року)
127. Альтернативне вирішення спорів: Медіація та примирення: звіт. Комісія з питань реформування права. Дублін, 2010. С. 3 URL: https://www.lawreform.ie/_fileupload/reports/r98adr.pdf (дата звернення 23.03.2021 року)
128. Федосєєва Т. Р. Окремі питання позасудового врегулювання спорів у сімейному праві. Матеріали науково-практичної конференції «Альтернативне вирішення правових конфліктів». Київ: НаУКМА, 2017. С. 126-129
129. Чепис О. І. Аліментні правовідносини: поєднання приватних інтересів та імперативного регулювання. Науковий вісник Ужгородського університету. 2008. № 9. С. 216-218.
130. Гаро Г. О. Мирне вирішення сімейних спорів / за ред. Г. Гаро, М. Спектор, Т. В. Водоп'ян, Т. В. Білик, А. В. Кричина, С. С. Стадник, Т. М. Жидачек, М. Л. Бабішена. Х.: Фактор, 2019. 80 с.